

ВІСТНИК

ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділі. — Менших рукописей не звертаєть ся.
 Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6.
 Телефон: 13430. Чек. ковто: ч. 107.090.

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К.
 6 карб.; квартално—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа
 50 сот., 50 шаг. Зміна адреси 50 с., 50 шаг.

V рік. Ч. 35-36.

Відень, 8-го вересня 1918.

Ч. 218-219.

Ще про інтерв'ю міністра-президента Лизогуба.

Дня 19 серпня президент української Ради міністрів Лизогуб під час свого побуту в Берліні зробив відому заяву співробітникови „Berliner Tageblatt-y“, яку знова тут наводимо: „Рішаючі круги України в питанню про федерацію з Росією стоять на становищі переяславської угоди з 1654 р. Ся угода постановляє самостійність України як замкненої в собі держави, власне законодавство, вільний вибір гетьмана, право самостійного ведення переговорів з заграницею, своє військо. Тоді постановлено ще персональну унію з Росією та й тривкий договір про спільне ведення війни, себто зачіпно-відпорний союз. Одначе Росія згодом усувала щораз більше точок сеї програми, поки нарешті Україна не стала російською провінцією. Нині, коли Україна є самостійною державою, ми стоїмо на тім, що тільки на підкладі тої угоди можливе яке небудь наше відношення до Росії. Можлива річ, що коли в Росії зложить ся сильне правительство, ми увійдемо з нею в зачіпно-відпорний союз на основі угоди з 1654 року. Формою правління України мусить остати ся гетьманство, яке виросло з українських традицій. Гетьмана вибирають нотаблі, які мають довіре населення, пропорційною системою на дожиття. Він має право конституційного монарха, при котрім стоїть народне представництво, наділене конституційними правами“.

Очевидно, що ся заява Лизогуба, противна змаганням української нації, викликало обурення серед Українців і протест „Українського Національного Союзу“.

Дня 24 серпня оголошено в київських часописах такий протест:

„Український Національний Союз, ознайомившись з заявою голови Ради міністрів гетьманського уряду і бувши під вражінням сих заяв, якими проклямуєть ся можливість звязку України з Росією, а значить і робить ся погроза справі скріплення самостійної Української Держави; констатуючи разом з тим, що слова Ф. Лизогуба суперечать відповідним, офіційним заявам Ф. Лизогуба й його кабінета тут на Україні; а також звертаючи увагу всього громадянства, що в оцінці нашого міжнародного і внутрішнього становища всі партії й організації, які входять в Український Національний Союз, стоять на зовсім иншій позиції, Рада Українського Національного Союзу виносить свій протест проти сих заяв, які не відповідають дійсности та інтересам Української Держави. Президія“.

Та не тільки українське громадянство дало вислів своєму обуренню з приводу заяв Ф. Лизогуба; сам гетьман Скоропадський і його міністри — зокрема Д. Дорошенко — заскочені були сею заявою, яка кидала на їх політику тїнь нещирости: суперечности думок і слів. Справа вимагала пильного пояснення, якщо заява Лизогуба не мала перекернути цілу дотеперішню гетьманську програму. Поясненне оголошено урядово 25 серпня. Воно каже:

„Міністер-президент Ф. Лизогуб в розмові по прямому дровоту з міністром закордонних справ Дорошенком просив оголосити від його імени в часописах, що інтерв'ю, яке мав з ним співробітник „Berliner Tageblatt-y“ з 19 серпня, передано останнім зовсім неточно: Міністер-президент, говорячи про відносини України до Росії весь час мав на увазі лише минулі часи, що-ж до будучности, то він твердо і рішучо підкреслив самостійність і незалежність України. Разом з сим міністер-президент подає фактичне спростованне до „Berliner Tageblatt-y“ і до инших берлінських часописів“.

І справді в день після того Лизогуб післав до берлінських часописів виясненне такого змісту:

„Тому, що оголошено публично, немовби я в бесіді з дневникарями отверто висловив ся за ймовірністю союзу України з Великоросією, приневолено мене до зложення такої заяви: 1) В згаданій розмові я не говорив про ймовірність, тільки про можливість пізнішого зачіпно-відпорного союзу з Росією, а самі тільки на основі тих частей переяславської угоди з 1654 р., які признають самостійність України і признають сій державі окреме законодавство, вільний вибір гетьмана, право до самостійних переговорів з заграничними державами й власне море. 2) Стоячи тепер на чолі Української Держави, з помічю центральних держав ми стараємо ся збудувати сю державу на українських основах і переводимо се завданне в адміністрації, школі й инших галузях публичного життя. Тому здогад, немов би ми хотіли злауки нашої держави з иншою державою, не є оправданий. 3) Рівнож неоправданий є здогад, що бажаємо на віки сотворити непроходиму загату між нами й російським сусідом. Ми не бачимо найменшої причини, щоб після привернення мирових часів ми не могли увійти в приятні відносини з російською державою. Не знаємо, що принесе будучина, колиб одначе прийшло до союзу, то був би се союз двох самостійних держав і я говорив тільки в сїм значінню про сполуку України з Великоросією у спільну федеративну державу“.

Беручи річ так, якою вона є фактично, Лизогуб у своїм спростованню нічого властиво не спростував, бо поняття „ймовірности“ майже зовсім покриваєть ся з поняттям „можливости“. Політична фізіономія Лизогуба при сїм інциденті виявилась дуже яскраво як людини невилічимої російської орієнтації.

Інтерв'ю Лизогуба викликало цілу літературу, при чім розумієть ся російські круги на Україні виявили себе дуже вдовольненими. Противно Українці. Дуже замітно з українського боку є стаття д-ра Томашівського в „Ділі“ під наголовком „Українські федералісти“, яку закінчив він такими словами:

„Сьогодні Україна має за собою ще один акт — берестейський договір 9 лютого 1918 року. Перший акт справді міжнародного значіння, який своєю формою і змістом перевищає все, що тільки знає українська історія, бо дає Україні державну самостійність. В нинішніх обставинах полишити

на боці добровільно сей нецінений скарб і торгувати історичним шпаргалом зперед трьох століть — то з політичного боку глибока некультурність і крайня легкодушність, з національного — непростимий злочин. Свідомий Українець може собі сьогодні уявити Україну в державно-правній звязі з Московщиною тільки в однім разі: колиб Московщина завоювала Україну, себто тільки по трупах її вірних синів. А й тоді політичні заступники України у політичній боротьбі за державно-правне становище її не будуть виходити від переяславської умови з 1654 р., тільки від самостійної, суверенної української державности 1918 р.“

Міністер Кістяківський про внутрішню політику.

На зїзді губернських старост та їх помічників в Києві дня 19 с. м. міністер внутрішніх справ Кістяківський виголосив програмову промову про завдання адміністрації, в якій між иншим сказав:

„При допомозі союзників німецької держави і Австро-Угорщини, Україна вступила на широкий шлях свого державного самостійного існування. Ріст та розцвіт України можливі тільки на твердих національних підставах. Могутній рух селян-хліборобів, перенятий здоровими ідеями державности, підняв історичний прапор української самостійности — гетьманство. Під тим прапором йде глибокий національний рух і нашим завданням підтримати його всіма засобами й всіма силами. Культурна, просвітна та взагалі національна праця в центрі так і на місцях в напрямку відновлення української державности повинна зустрічати повну нашу піддержку і допомогу. До сеї праці конче треба притягати всі українські національні елементи, що бажають щиро і чесно працювати над утворенням гетьманської України.

Але міністерство внутрішніх справ не виконало-би свого національного завдання, коли-б не звернуло серйозної уваги на ті злочинні елементи, котрі борються з нашою державністю. Представники крайних лівих партій на підставах інтернаціоналізму провадять найінтензивнішу працю, прямуючи нахабно обдурити нарід добром загальної класової боротьби. Практичною ідеологією сих елементів лицуть ся гасла революції і захоплення влади. Особи, котрі захоплювали владу при допомозі ріжного роду „совітів“ і комітетів, що грабували та нищили мирну людність, не покинули ідеї рабунку і насильства. З сими ворогами суспільности міністерство внутрішніх справ повинно провадити саму енергічну боротьбу і до сеї боротьби я вас закликаю.

На великий жаль мушу сконстатувати, що й поміж Українцями існують течії, котрі революційне захоплення влади і принципи соціального інтернаціоналізму ставлять на перше місце. На них треба дивитись як на псевдонаціоналістів. Тут націоналізм тільки оборонча барва, котра не повинна вводити в блуд міністерство внутрішніх справ.

Протинаціональні та протидержавні елементи дістають ся й до наших здорових інституцій держави, як професійних спілок, кооперативів, культурних і просвітних товариств і т. д. Не може бути жадного сумніву щодо професійних спілок, без них не може бути здорового робітничого руху, без кооперативів немислима організація нашого господарського життя — одначе власне в ім'я перш за все збереження й захисту сих державних інституцій міністерство внутрішніх справ повинно прикласти всіх зусиль до того, щоби ці інституції не були заслоною, за котрою ховають ся люди, що мають зовсім інші цілі.

Те-ж саме треба сказати щодо окремих політичних партій. Українська держава може йти по шляхови свого національного розвитку тільки при умові широкої політичної толерантности. Окремим політичним партіям треба дати цілковиту волю боронити свої ідеї й погляди.

В сьому питанню не може бути винятку й для партій соціалістичних, котрі стоять на підвалинах еволюційного розвитку соціалізму. Але революційний соціалізм — явище протидержавне, і приклад російської революції показав все безглузде революційного соціалізму. Оскільки безглузде не має права претендувати на соціальне будівництво, настільки держава повинна боротись з революційним соціалізмом.

Перед міністерством внутрішніх справ стоїть тяжке завдання впорядкування місцевого життя. Поза державною роботою місцевих людей, поза працею земських і міських самоврядувань місцеве життя неможливе, однак досвід революції показав, що місцеве самоврядування, збудоване на протидержавним виборчим законі, знищило місцеве господарство та повернуло здорове господарче життя земств і міст в боротьбу політичних програм.

Тепер внесено в раду міністрів закони про вибори в земські та міські самоврядування, збудовані на широких демократичних, а не протидержавних підставах і будем сподіватись, що на місцях знову відновить ся місцеве господарство та могутне рушить вперед місцеве життя. Без сумніву велику піддержку новому земському і міському самоврядуванню дасть „третій елемент“, котрий в період самої завзятої революційної боротьби не зійшов зі своїх славних постів і конче треба вжити всіх заходів до того, щоби сих ідейних працівників утримати на своїх місцях.

Але шановне панство, головним завданням міністерства внутрішніх справ має бути турбота про село та біднішу міську людність. Сей елемент повинен ясно бачити, що правительством насамперед і виключно думає про них, що всі сили державного будівництва направлено на утворення на родного, а не класового добробуту.

Виданий правительством земельний закон дав широку спромогу селянам набувати землю. Встановляючи 25-десятинну норму землеволодіння, закон поставив певну ідею парцеляції землеволодіння. Загально відомо, що за час війни і революції у селян зібрались великі запаси грошових заощаджень. Сі заощадження селянство має відповідну спромогу і повинно повернути на купно землі.

Представники місцевої влади не повинні відноситись до сього питання байдужо. Навпаки вони повинні вжити всіх сил для того, щоби допомогти всіма способами місцевій людности в її природнім стремлінню до набуття землі. Тут потрібна велика творча праця і я прошу вас звернути на се питанне саму серйозну увагу. Чим скорше селяне розпочнуть чи при допомозі державного земельного банку, чи власними силами купувати землю, тим глибше будуть закладені підвалини національного будівництва.

Як привертаєть ся порядок на Україні*).

(Відкритий лист до п. міністра внутрішніх справ у Києві).

„Бачучи українську пресу, яка доходить до нас з Києва, день у день поконфісковану з білими плямами або і сторінками, звертаємо ся до Вас через галицьку Україну і подаємо Вам до відома ряд правдивих подій, на які Ви, як міністер Української Держави безумовно зареагуєте. Ось що дієть ся на Поділлі:

Український народ нищить ся матеріально, а українську інтелігенцію усуваєть ся з усіх урядових місць і вязнить ся тільки за се, що вона українська. Не можна сказати, щоб вину сього поносили австро-угорські війська. Вони не знають обставин і у всім полягають на інформаціях українських державних властей, а ті власти, набрані на Поділлі виключ-

*) Львівське „Діло“ з 28 серпня містить відкритий лист 75 горожан Поділля до міністра внутрішніх справ Української Держави, яке вони прислали до „Діла“ тому, що в київських часописах воно було-б сконфісковане. Подаємо сей документ людської кривди на сторінках нашої часописи, полишаючи відповідальність за подані факти за авторами письма. Ред.

но з Великокоросів, бувших чиновників за царського режиму, або з поміщиків, ворожих Українській Державі.

І се урядування відбуваєть ся так: Поміщики зголошують ся до повітових старостів, що хотять стягати контрибуції за заповідяні їм шкоди. Повітові старости, не розглядаючи справи, не переслухуючи селян і без комісійного оцінення шкоди відосять ся до австрійської військової команди про військову асистенцію. Поміщик одержує чету австрійських жовнірів, їде в село, приказує селянам зібратися на сільський сход і оголошує, що селяне мають заплатити йому таку-то суму до 4 або 6 годин. Часом продовжують реченець до 1 або 2 днів. Рівночасно заповідають, що коли селяне не зложать наложеної суми в означенім часі, то заберуть їм худобу, посадять до тюрми, спалять село і т. ин. Дійсно не кінчить ся на словах, бо коли упливе назначений кількогодинний час, зачинають війська брати ся до діла: В однім селі арештують людей (напр. в с. Гринчук арештовано 19 людей), в другім забирають худобу (напр. в с. Завадівці забрано 70 штук худоби), а кілько биття дізнають люди, то річ звичайна. Декуди побивають людей до крови (напр. в с. Янчинцях побили тяжко українські стражники, бувші поліцейські за царського режиму Францішка Іваницького, Петра Рачинського і багато інших). Рідко хто з селян відважить ся спитати, яка комісія оцінила шкоду, чи поміщик має право стягати й скільки) За се з місця арештовують або побивають як бунтовщика. Навіть не можна того дня вийти з села, бо всі входи й виходи замкнені. Таким чином стають поміщики самі суддями в своїх справах. Від сього не має жадного відклику. Не помагають ні прохання, ні заходи; ніхто селян не вислухає. Поміщики накладають контрибуції довільно, без жадної контролі. Навіть австрійські власти запримітили, що поміщики хотять відбити собі на селянах все те, що стратили на війні, і накладають страшні суми на селян. З тої причини заборонили вони своїм нижшим органам скорше уділяти асистенції, аж докажуть ся наглядно, хто скільки заповідяв шкоди. Одначе на ділі того ніхто не придержуєть ся. Поміщики стягають не тільки се, що втратили, але два три рази більші суми, як виносить їх ціле майно. Контрибуції доходять в деяких селах і до мільона карбованців. Один поміщик Я. з ямпільського повіту похвалив ся, що його ціле майно мало вартість 150.000 карб., а він стягнув собі 250.000 карб. В с. Гукова наложено 20.000 карб. тільки за „винас“ першої конюшини на 40 десятинах, котра з причини посухи зовсім не вродила ся. Се значить по 500 рублів від десятини. Селяне з Гукова сказали, що жаден з них не косив своєї власної конюшини, бо не було що косити.

В с. Чайкові наложено 610.865 карб. контрибуції, в с. Несторівцях 237.434 карб., в с. Гринчук 254.600 карб. (Цілий фільварок таки в тім селі має 460 десятин). Арештовано 19 людей. Люди зложили вже 117.000 карб. — очевидно продали коні, корови, щоб заплатити таку суму—а більше вже не мають грошей і тому 19 людей дальше сидять в тюрмі. В Залізцях наложено 633.000 карб. і т. д.

Навіть уневажнюють купно, заключене з земельними комітетами в часі Української Республіки. В селі Гуменці продав земельний комітет селянам дрова з ліса по 75 коп. за чвертку. Селяне заплатили добровільно аж по 2-50 карб., а тепер Жид-арендар жадає від них по 20 карб. за чвертку, уневажнюючи давне купно, що цілком протівить ся всякому праву і австрійським приписам, котрі виразно говорять, що можна стягати контрибуцію тільки за зрабовані річи. Закон про утворенне тимчасових земельних ліквідаційних комісій, підписаний гетьманом дня 15 липня, зовсім не виконуєть ся. Він зостав мертвою буквою. Громадам не доручують копії прохань поміщиків про відшкодування, не визначають для них судових днів, ніхто не поучає мужиків про право відклику від постанов повітових комісій до губерніяльної комісії, так, що селяне взагалі не мають ніякої змоги боронити ся.

До сел приходять пани поміщики і арендарі з відділами війська на екекуції, диктують селянам без всякої розправи величезні суми й зараз таки стягають оружною силою. При тім кожного селянина, котрий відважить ся завдати питання, на якій основі домагаєть ся поміщик чи арендар такого відшкодування, зараз арештують і часто важко побивають. Екекуціями забирають для поміщиків худобу титулом мнимого відшкодування навіть від стареньких хорих вдів і малолітних сиріт, котрі ніяким чином не могли брати участі в жадних рабунках.

Селяни йдуть цілими громадами в депутаціях по різних властях, тільки їх жалоби—се „голос вопіючого в пустині“. З тої причини ворожнеча населення до всяких властей (Сконфіковано рядок. Ред.) дуже страшна. Напруженне велике, найменша іскра може спричинити страшний огонь. Темне селянство не знає, де причина сього зла і тому всі власти прямо ненавидить. Воно знає тільки, що українська власть його не хоронить від насильств, але не знає, що то є тільки так звані українські власти, що се в Москалі, завзяті вороги українського народу і Української Держави в українських мундурах! От де джерело всякого зла! Населенне не забуде ніколи тих насильств і варварств, які воно переносить.

От кілька голосів селян: I. (Сконфіковано сім рядків. Ред.). Бо за панування большевиків також не було такого насильства, як тепер, бють людей, замикають в пивниці, гнилі та темні, і в декотрих селах вже й заставляють робити панщину. Та не тільки що при пануванні большевиків, але навіть при царському урядові такого насильства не було й чи довго то може бути? Ні, бо те бідне селянство обдурено, обкрадено і нарешті всі відцурали ся його, вивели на темну дорогу, но ще є надія на Бога і сили та ще думаєть ся, що воскресне Україна і слава і воля, ще нам братя, молоденьким, усміхнеть ся доля“.

II. С. Чирнілівці, литинського повіту, вивсянечкої волости. „Наші селяне переживають тяжкі хвилі від тих поміщиків, у яких розграбили большевики все майно. Поміщики під угрозю австро-угорського війська заставляють селян давати великі гроші; на сто дворів, що мають ся в селі Чернілівцях, поміщики заставляють дати 252.000 карб. Селяне від такого великого страху покидають свої рідні хати й тікають в ліс і хто куди понав“.

III. „В литинськім повіті з людьми невідомо (?) хто поводить ся дуже сурово: за який маленький проступок ставлять по шию у воду. Прощу пояснити, чи на Україні уведена така страшна кара“.

Панщина вже вповні вернула. Селян гонять до роботи на панські лани, без огляду, чи своє поле оброблене, чи ні. Недавно видав повітовий староста в Камяні на Поділлі панщизняний указ, в якім грозить українському населенню, що кожного, котрий не буде робити панщини, зашле на тяжкі роботи в Австрію і Німеччину (Оголошенне з 19 липня 1918 р.).

Ще гірше відношенне тих властей до української інтелігенції. Вистане голословний донос, що якийсь Українець агітатор, щоб його українські власти арештували й держали місяцями в тюрмі без суда. Особливо важко терпить народне учительство. Українські державні чи радше поміщицькі власти на Поділлі забороняють вистави, навіть царською цензурою дозволені українські пєси (як робить се повітовий староста поміщик Врублевський і начальник Державної Варті Великокорос Новіцький). То ті „ніби українські“ державні власти забороняють збори „Просвіт“ і доходять до того, що навіть на учительські курси висилають мадарьську сторожу, яка з крісами й багнетами сидить на лекціях (Брацлав). В Камяні на Поділлі під боком старости арештовано рознощика українських книжок п. Грицаця за те, що розносив українські книжки на припоручення губерньської земської управи. Арештували його австрійські власти в переконанню, що арештують небезпечного злочинця. Коли-ж

від губерніяльного старости почали домагати ся вияснення в тій справі, він заявив, що Грицай зовсім не винен і готов дати листа до австрійської влади, щоб випустити на свободу п. Грицая. Листа такого дійсно дав, але п. Грицай по нині сидить в тюрмі. Ладять ся дальші арешти невинних Українців і тільки наївний чоловік міг би думати, що се дієть ся без співучасті губерньського старости й його повітових старостів.

Приготуванням до дальших арештів української інтелігенції є переведене заступником губерніяльного старости Македоном розігнанне городської думи в Кам'янці на Поділлі, яке відбуло ся дня 20 с. м. н. ст. в такий нечуваний спосіб: Губерніяльний староста усунув з городської Думи всіх свідомих Українців, полишаючи в ній Євреїв, Москалів, Поляків і таких Малоросів, які голосували проти оснування української гімназії в Кам'янці. За причину усунення свідомих Українців з городської Думи подав „недбальство і повільність у виконанню обовязків.“ Що се значить, знає хіба сам Кисельов і його заступник змосковщений чужинець Македон і Поляк Біскупський, бо чейже годі назвати „повільним виконанням обовязків“ се, коли гласний повільно підносить руку при голосуванні. Слід підчеркнути, що з Думи усунено навіть таких гласних Українців, котрі не пропустили ні одного засідання, за се полишено в ній таких гласних, котрі на засідання показують ся дуже рідко. Тепер приготувають ся відібрання Губерньської Управи з рук Українців, а в слід за тим їх арештованне, чим вже наперед чванять ся голосно московські опричники. Наслідком сього буде припинення діяльності всього українського шкільництва на цілім Поділлі, до чого змагають московські чиновники Україньської Держави.

Все те відбуваєть ся під покришкою усунення тих, що агітують проти Гетьмана, тимчасом ніякої агітації проти гетьманської влади з української сторони вже віддавна не має, а ведеть ся вона тільки з московської сторони під знаменем „Красной Точки“, якій московські чиновники всіма способами ідуть на руку, удаючи приклонників гетьманської влади. Саме тепер, як се пишемо, горить город Бар, підпалений з уряду за мниму українську агітацію проти гетьманської влади.

Начальники державних варт на українські питання відповідають: „Говорите до мене только на общепонятномъ языкѣ“. Розвязано 4 повітові управи, що були в руках Українців. В Ольгополі замінено в урядах всі українські написи на російські.

В Брацлаві увязнено бувшого українського комісара Павличенка на донос старости, котрий виступив против Павличенка з закидами, що він свого часу намовляв нарід до самооборони проти польських „легіонів“, а місцевий піп визнав, що пан Павличенко „плоха і непобожна людина“, що показувалось у нього вже за царських часів. При ревізії найдено у нього книжочку Левенка: „Чому хочемо самостійної України“ і закон Україньської Держави, виданий ще Центральною Радою. Отсе всі „злочини“ Павличенка. Полевий австрійський суд увільнив його від вини і кари, але мимо сього держить його староста в тюрмі адміністративним порядком.

В Ямполі зареквіровано салю „Просвіта“ під „Feldkino“, а крім того винаймають сю салю Жидам та Полякам для спектаклів, а грошей за се „Просвіта“ не бачить. Там-же увязнено на донос старости молодого свідомого Українця п. Охоту, члена Повітової Земської Управи під закидом, що він приймав участь в яких-то зборах. По дорозі до тюрми його застрілено без суду і права.

По цілім Поділлі переповнені тюрми Українцями, які сидять там без всякої вини. Дійшло до сього, що австрійська команда видала наказ, щоби не переповнювати тюрем невинними людьми, бо дійшло вже до її відома, що арешти доконують ся з причин особистої мести панів поміщиків. Але се нічого не допомагає і реакція лютує гірше, чим за царських

часів. Отсі факти подаємо тільки, як приклади до відома панови Міністрові прилюдним способом запримічаючи, що таких фактів можна зібрати тисячі.

І весь народ, і інтелігенція, і чужинці з диву не сходять, чому з Києва не приїде яка міністеріяльна комісія, котра-би переїхала села і городи України, визначила послухання для покривджених та усунула й увязнила дотеперішніх старостів, почавши від пана Кисельова до великоруських командантів державної варті. Державна варта під проводом московських опричників знущаєть ся над народом в такий страшний спосіб, що народ волить вже екекуції Мадярів. Словом, український нарід, а з ним інтелігенція, особливо учительство, переживає дійсний ад, серед котрого збогачують ся безправно польські та московські поміщики, які перед війною ледви клигали, а тепер по страшних контрибуціях, витиснених насильно з українського народу, стали мільонерами і улаштувають раз-у-раз бенкети.

В імени вже не українського державного інтересу, але людськості, звиваємо Вас, пане Міністер, положити край сим безправствам, яких не допускав навіть царський режим, бо инакше наступить страшна катастрофа, яку нарочно викликають своїм поведенням московські чиновники. Щоби запобігти нещастю, яке вже висить над Поділлем, необхідно негайно вислати з Києва зложену з Українців комісію, котра переїхалаб замучені, пограблені та покатовані села, вислухала жалоб українського населення, наказала донощиків і поміщиків, звернула неправно взяті контрибуції, випустила з тюрем арештованих українських інтелігентів та селян, визначила коштом поміщиків відшкодування для неправно побитих людей, переглянула акти старостів, поінформувала ся у австрійських властей про всі безосновні доноси, зроблені на свідомих Українців та осудила, а передовсім скинула з урядів зайлих ворогів Україньської Держави. Инакше вибух, на який заносить ся, упаде виною на тих, які за все одвічають“. (Наступає 75 підписів).

Для доповнення нарисованої в попереднім документі картини відносин на Україні подаємо за „Ділом“ ще такі факти: Пан Янчевський, управитель дідича Сквібецького, ріжними штуками й впливами зробив мешканців села Голозубинців безпечними революціонерами. . . Тоді на спілку з властями видумали спосіб викорінення „революції“ гідний авторів. Хто хотів іти в поле до роботи, мусів мати від повірника п. Янчевського позволення, яке вечером мусів звертати. Не кождому таке дозволення давало ся, тож більша частина села не могла показати ся в полі. Наслідок був такий, що засіви пшениці й жита заросли буйною хоптою, бульба не підгорнена, а місто ярих засівів повиростали здорові будяки та бурян.

Не краще творить ся в селі Завадівці, кушінської волости. Селяни Гаврило Пастушок, Олекса Надзинишин та Клим Мандзюк таке розказують: У них дідичем відомий Журовський, власник 40.000 десятин землі, магнат, якому рівний був хіба Микола II. В їх селці має він також двіста десятин ліса і 5 десятин орного поля, яке тепер засіяне конюшиною. Є розпорядженне східної армії, що за знищення засівів селянами маєть ся на село накладати контрибуцію. Не знати, під який розпорядок підтягнуто сю шкоду, одначе Журовський оцінив свою шкоду на сто тисяч карб., яку то суму 20 полк гонведів стягає з села в формі контрибуції. Сьомого липня стягнуто з села 50.000 в протягу одного дня, а в своїй великодушности позволено половину заплатити по жнивях. Перевести се на зрозумілу мову значить: Селяни не мали такої суми грошей, що перевищає далеко вартість ліса і поля, то забрано їм усе, що мали. Лишило ся збіже на полю. Його то заберуть по жнивях.

Шляхетний Віктор Сквібецький пан на Голозубинцях, Чанькові, Зеленчі, Циганівці, Дністрияниці й Стасівці, повіту новоушицького й кам'яньського обрахував свої претенсії до одного села Чанькова на 610.865 карб. 36 коп. Коли відчи-

таєте отєю деталічну цифру, вам певно схочеться знати, як представляється рахунок тої шкоди. Дуже просто:

За знищення інвентаря	587.426	карб.	36	коп.
„ ліса	23.439	„	—	„

разом 610.865 карб. 36 коп.

Для пояснення знайте, що в Чанькові п. Скібінецький посідає 350 десятин землі, за яку ніхто не важив ся-б дати 200.000 карбованців, бо вона під звісною польською господаркою. Інше знов питання, хто саме ту шкоду заподіяв. Від місяця марта 1917 року переходили там різні банди з фронту, які рабували, що під руки попало. Чому-ж мають се платити селяне? Одначе 9 серпня с. р. селяне учули вибухи ручних гранатів при кождім вході в село і крисові салви віджаючих патруль. Се знак, що йдуть стягати гроші за шкоди. І стягали — а як, колісь довідасте ся. Тоді довідасте ся також, як виганяли з селян бунтівничого духа, як шукали за оружжем, як берегли перед знищенням заєви.

Тепер послухайте й інші „історії“. От між 15 і 20 серпня мало вибухнути страшне повстання, 40.000 козаків, зібраних на Поділлю (!), а потім вартоломейська ніч на Україні. А се все викликає відповідне зарядження. Вистарчено, що в могилівському повіті в чотирьох селах селяне доведені до крайности, убили завідателів дїбр тих сел, а вже з сел і людей слїду не лишило ся, бо мовляв — се початок сеї страшної революції. Рік 1914 в східній Галичині — се тїнь дійсности на Україні.

В Цишківці, кунівської волости, карна експедиція бучками змушувала мужиків, щоб сусїди взаїмно зривали дахи своїх хат. Колиж парох села почав просити заперестати сього середньовічного способу вимушення, то салдати змусили його розбивати хату Кирила Штаблогого. Лише окуп 400 рублів вирятував його від дальшого позорища.

Польський похід на знищення Холмщини.*)

Берестейський мировий договір порішив приналежність Українців Холмщини до України. Стало ся се з узглядненнем історичних, етнографічних і правових принципів. Прав третього, хочби не істнувалої ще польської держави, чи навіть хочби польського народу не порушено в сей спосіб ніяким чином. Спадщина царської держави мусїла під натиском побідних армій центральних держав розложити ся на свої природні частини. В сей спосіб, що правда, не зроблено ніякої кривди правам Польщі, хіба її змаганям і апетитам, її історичній фантазії про велику Польщу від моря до моря, а зокрема її інтензивно веденій доси акції, спрямованій на спольонізованне per fas et nefas Холмщини і Підліся. Від вибуху світової війни Поляки зараз звернули свою увагу на свою східну границю, щоби як найдалше в сїм напрямі перевести свою експанзію. Таж в приказі бригадира Осипа Галлера з 15-го лютого 1918 року в день перемаршу польського помічного корпусу через східну границю сказано ясно: „Ми боронили східних границь повстаючої вітчизни — над рікою Стиром, густо розсіяні, находять ся могили наших братів по зброї. Сеж граничні горби, які визначають східну границю Польщі. Бажаємо пїрвати цілий нарід до оборони сих границь.“

Польській експанзії стоїть впоперек дороги український нарід. Треба було усунути його за всяку ціну там, де ослабили його военні події, значить в Холмщині. Одначе досягнути се можна було тільки безглядним насильством: 1. Безправною евакуацією, 2. Безправною конфіскацією власности, 3. Терором, 4. Польонізацією шкіл, 5. Переслідуванням церковної унії і 6. Рабунком і усуненням українських предметів культури і памятників культури.

* Статя ся була первісно надрукована в „Ukrainische Korrespondenz“ Передруковуємо її в перекладі на українську мову ізза цікавого її змісту. Ред.

1. Безправна евакуація.

Уступаюча російська армія евакуувала більшу частину українського населення Холмщини в глибину Росії. Мимо сього часть його остала в краю. Колиж воєнна лінія пересунула ся поза ріку Буг і край окуповано австро-угорською армією, на місце армії прийшла окупаційна управа. Пороблено докладні старання, щоби військовими урядниками у всіх найважнійших урядах стали Поляки і се переважно з Галичини. Українців, які стояли ближше до туземного населення, не узгляднено при обсаді становищ управи, а коли деякий таки найшов ся на становищу, усунувано його дуже скоро, як непевний елемент. Перша річ, за яку взяла ся польська адміністрація, був хрестоносний похід проти оставшого українського населення. Сеж була ера пляново і безглядно інсценізованих денунціяцій і переслідувань проти цілого українського народу в Австрії, щоби представити його як зрадника, виключити від всякого впливу на перебіг подій і сею дорогою сотворити настрої і почву під пляновану на українській території велику Польщу. І так, усунувши ненависних Українців з Галичини, які могли бути свідками, а може й противниками польської господарки в Холмщині, прийшла черга на опущений своєю інтелігенцією український нарід. Збираю найперше фалшиві прискаржування, дуже часто навіть з помічю деяких надто ревних органів вивідної служби (яка находить ся, як відомо, майже в цілости в польських руках), немов то українське селянство укриває зброю, російських жовнірів, російських шпїонів, що воно ворожо настроєне для австрійської армії. В слїд за сим поставлено домаганне на скріпленне органів управи, залози, підпомоги для польського елемента і евакуації українських селян. Наслідком сего евакуовано понад 80.000 Українців з Холмщини у Польщу і розміщено їх там головно між польським селянством. Без помочи і опіки, зненавиджені і шикановані польським населенням, трактовані як зрадники і вороги, вони мусять жити з дня на день в найскрайнійшій нужді. Багато з них, особливо малі діти, стали жертвами нужди, голоду і холоду, інфекційних недуг і масами вимирали. Ще до нині, мимо заключення мира, не відіслано евакуованих до рідних осель. Сї, що їх приміщено в Галичині не одержують від 1918 року ніяких евакуаційних підпомог, хоча не сміють повернути до своїх рідних сторін. На кождім кроці роблено саме евакуованим з Холмщини всі можливі труднощі, щоби вони не повернули тепер у свої села. Не хотять, щоби вони скріпили туземний український елемент в хвилі, коли мають відбутися вибори і евентуальний плебісцит.

II. Неправна конфіскація майна.

Оскільки не спалено домів і господарських забудовань українських втікачів і евакуованих, приміщено в них спроваджених з далеких околиць Поляків. Віддано їм належні до сих хозяйств поля і ниви. І вони уважають ся тепер їх повноправними власниками. Помешкання і загорода, які стояли порожно, а належали до Українців, вони ужили на будову і опал. В сей спосіб в багатьох місцях пропав всякий слїд по Українцях. Українці, які повернули або з евакуації або з втечі, часто не можуть навіть найти своїх осель, або стрічають осівших по своїх хатах за час війни Поляків, які не хотять допустити їх до власних хат. З глумом відсилає ся їх на Україну, при чім говорить ся, що тут Польща. Українці не мають тут ніякого права, а правительтво віддало заволокам чуже майно на власність. Адміністраційні органи не хотять їм дати ніякої правової охорони.

III. Польські школи.

Будівлі порожних російських міністеріяльних, чи синодальних шкіл, а навіть приходські доми взято польськими шкільними товариствами в посїданне і уладжено в них польські школи. Щоби раз на все виключити всякий слїд української мови з сих шкіл, спонукано військову управу

до негідної ХХ віку заборони кирилиці. В сей спосіб просто прогнано українську мову з польських шкіл. Не дозволено оснóвувати українські школи, хоч як сього бажало українське населення Холмщини. Остали без успіху всі змагання Українців оснóвувати хоч одну українську приватну школу. Сих Українців, які робили заходи в справі оснóвання приватних українських шкіл в Холмі і Космові (окр. Грубешів), стрінули опісля численні неприємності.

IV. Терор Поляків супроти Українців.

Холмські Українці, які остали у своїх селах, живуть від часу окупації під режимом терору не до описання. На кождім кроці, де тільки ходить про їх горожанські права, про поживу і заосмотренне в засоби щоденної потреби, їх трактують, немов влізливих чужинців. Сільськими старостами і членами сільської управи назначуєть ся самих Поляків, навіть новоприбувших заволок там, де українське населення творить переважуючу більшість. На кождім кроці видно змагання надати краєви виключно польський характер, при прямім здавлюванню українського елементу. Не позволено Українцям на оснóвання вїдної культурної, чи економічної організації. Численні, дуже протеговані польські організації поширили по селах плакати з написом: „Тут живе польська сімя“. Українським селянам, які, розумієть ся само собою, не хотять мати сих таблиць, доскулюєть ся на всі можливі лади, особливо зі сторони польських військових організацій. Піддують навіть малих дітей до глузування над українською мовою і українськими звичаями. Українців просто виключаєть ся від всякої ратункової і підпомогової акції. До господарських товариств (Kolka rolnicze) не приймаєть ся ніякого Українця, який бажает остати ся вірним своїй рідній мові, церковним обрядам і своїй національності. Позбавивши українських селян можности одержання найконечнійших в щоденнім життю засобів, хотять приневолити їх до заперечення своєї української національності і до переходу до польської національності. Найзавзятійше розведено сю пропаганду у церковній області.

V. Поляки переслідують церковну унію.

Разом з російською армією втекли також російські православні попи. Кількох, які остали, інтерновано на Угорщині. Українське населення остало без релігійної опіки. Православні, в більшости зрабовані перкви, позамикано. Без душпастирів, без богослужень, чуєть ся убогий нарід опущеним і нещасливим. Де тільки появили ся греко-католицькі військові священники австрійської армії, звернули ся до них люди масами і просили о уділенне Тайн. Нарід дуже радо горне ся саме до греко-католицьких священників з Галичини. Вони все ненавиділи (?) російських поців. Останні особливо в часі війни зовсім не піклували ся населенням. Нарід зберіг найкращі спомини про популярних уніятських священників і церковні обряди. Нарід знав дуже добре, що уніятську церков здавлено хитрістю і насильством перед ледви 50 роками (1874). А що війна принесла зі собою волю релігії, нарід забажав повернути до батьківської віри і при кождій нагоді однодушно домагав ся грецько-католицьких священників з Галичини. Просьби і домагання населення предложив команді 4 армії військовий священник Василь Олексин і просив о приділенне 10 світських священників з Галичини. Команда згодила ся на приділенне 5 уніятських і 5 православних священників. Справу представлено начальній команді армії. На жаль, замість бажаних греко-католицьких душпастирів з Галичини, вислано туди 10 греко-православних, переважно Румунів з Буковини, які не були в силі вдоволити бажання українського населення. Ц. і к. начальна команда армії перейшла до дневного порядку над меморіялами в сій справі трьох греко-католицьких ординаріятів, а світських греко-католицьких священників з Галичини взагалі не впущено до окупаційної і операційної області. Супроти сего треба було повірити душпастирство серед цивільного населення сих областей трьом по

числу греко-католицьким священникам, які були стаціоновані в сій області. Маючи відповідні повновласти від своїх начальних церковних властей, вони пробували по можности і силам заспокоїти релігійні потреби українського цивільного населення. Та стало ся щось, чого годі було надіяти ся в католицькій державі і в католицькім краю: пряме переслідунанне греко-католицьких військових священників за їх душпастирську діяльність в інтересі туземного населення і католицької справи.

Перші удари впали на нещасливий нарід за се, що він хотів прийняти католицьку віру своїх батьків. І так в лютім 1918 ц. і к. комендант округа в Замостю покарав Українців Івана і Марію Харко, обое з Вилончі (пов. Замостє) „за протизаконне донесенне про перехід на греко-католицький обряд“ грошевою карою, а саме Івана Харка на 20 корон, а вдову Марію Харко на 30 корон грошевої кари! Після сего пішла черга на греко-католицьких військових священників. Стаціонованого в Замостю військового священника Миколу Дідуника відстаєлювано кілька разів жандармами шупасом з села до команданта округа. Опісля проти него і проти стаціонованого в Рейовци (пов. Холм) військового священника Василя Кирилюка зробили ц. і к. цивільний комісаріят в Холмі (Res.-Nr. 369/18) і ц. і к. окружна команда в Замостю (Res.-Nr. 222/18) донесенне до ц. і к. військової генеральної губернії в Люблині. Наслідком сього вийшов розпорядок ц. і к. ген.-губ. в Люблині з 15 марта 1918 (Abt. Feldsp. Präs.-Nr. 3939/18) до всіх окружних команд, на оснóви якого заборонено українським греко-католицьким військовим священникам займати ся якою небудь душпастирською діяльністю посеред українського цивільного населення.

Інтересне і для ХХ віку характеристичне для визвольної війни є уґрунтованне сього незвичайного розпорядку. Іменно там сказано, „що греко-католицька церков не була признана російськими законами (sic!) і тому також тепер не має ніякої краєвої (зн. в Холмщині) законної церковної організації. Тому треба окремого дозволу на посвяченне замкнених російських церков, бо инакше „не вільно відправляти окремих богослужень для цивільного населення, бо ординаріяти спротивили ся сему.“ (Одначе грецько-католицький єпископ Боцян сконстатував в початку цвітня с. р. в Люблині, що єпископський ординаріят в Люблині не підносив ніякого протесту проти відправлювання богослужень греко-католицькими полевыми куратами для українського холмського населення!). Вкінці розпорядок генеральної губернії твердить, немов-би вінчання цивільних осіб, благословлені військовими священниками не були важні — що противить ся одначе церковним розпорядкам і спеціальній повновласти, уділеній греко-католицьким військовим священникам.

Коли після оголошення сього розпорядку помер один греко-католицький Українець, Михайло Кравець з Селиска, повіту Замость, подала його сімя письмо до ц. і к. окружної команди в Замостю з просьбою, щоби помершого похоронив греко-католицький курат. На се ц. і к. окружна команда способом російської жандармерії поробила найперше доходженне, ким і з чієї спонуки внесено сю просьбу. Написано про се цілий протокол. Розумієть ся позволення не уділено „зі службового огляду...“ з уваги на істнучі краєві приписи. (E. Nr. 8945/Z. K. з 22 марта 1918). Доповнюючи се написала ц. і к. окружна команда в Замостю дня 23 марта 1918 під тим самим числом таке донесенне до ц. і к. генеральної губернії в Люблині: „Опираючись на розпорядок військ. ген. губ. ч. 3930 просить ся з уваги на знова доказану вербун-

кову (?) діяльність військового курата Дідуника, приділеного до доповняючого батальйону полку піх. ч. 30, просить ся о дальші відповідні кроки." У відповідь на се, слідувало безпроволочне перенесення полевого курата Дідуника в дисциплінарній до-Грозі з Замостя на Шлезк. Його наслідника рівнож прискаржено вже за охрещення одної греко-католицької дитини. нтересно буде завважити, що (рівночасно) в Грубецові гразко-православний полевий курат Цвістін Стевіч вніс проти греко-католицького полевого курата скаргу „зза релігійно-неморальної пропаганди в користь унії". Щодо иншого греко-католицького військового священика, о. Василя Кирилюка в Рейовці (пов. Холм), то полевий суперіор Чижевський (Поляк) з Люблина вніс таку просьбу до його влади: „Треба поручити сему полевому куратови, щоби він обмежив ся тільки військовим душпастирством. Окремі богослуження для цивільного населення мусять мати дозвіл єпископської консисторії в Люблін... Він не має права вінчати цивільні особи, бо по відомим мені поглядам віроісповідного відділу військової генеральної губернії такі вінчання уважатимуть ся перед лицем закона неважними". При кінці він висловлює сердечне бажання, щоби полевого курата Кирилюка перенесено на инше місце.

Інтересними, а для історії культури і обичаїв польського сільського духовенства Холмщини знаменними є питання, які польський парох Рейовця ставляв шкільним дітям на вістку, що греко-католицький полевий курат Кирилюк вчив в церкві католицького катехизму: „Як говорив священик: по католицьки, чи по схизматичьки? (се треба розуміти: по польськи, чи по українськи!), як він хрестив ся: по католицьки, чи по схизматичьки (се треба розуміти: по римському чи грецькому обрядови!), яких він молить учив, католицьких чи схизматичьких?"

VI. Поляки противлять ся відновленню греко-католицької дієцезії Холму.

Супроти сеї боротьби проти греко-католицьких полевих куратів митрополит гр. А. Шептицький був приневолений як голова греко-католицької церковної провінції настановити для греко-католицьких вірних з Холму окремих душпастирів з поміж цивільного духовенства і влучити їх до якоїсь церковної організації. В сій цілі треба було відновити силою згноблену перед 50-ти роками царем Олександром II греко-католицьку дієцезію Холму в її єрархії, а управителем її іменував греко-католицького єпископа Луцька д-ра Осипа Боцяна, ректора греко-католицької духовної семінарії у Львові.

Коли він прибув до Люблина, щоби представити ся ц. і к. військовому генерал-губернаторови, органи цивільного відділу (для ісповідань і науки) при генеральній губернії порушили всі пружини, щоби єпископа не допущено до Холму. Адміністратор римо-католицької дієцезії Люблина посіпшив їм з помічю і підніс закид, що на його території основується инше католицьке єпископство. Його закид переслано зараз начальній команді армії. Тому вона не прийняла до відома відновлення греко-католицького єпископства Холму. І так греко-католицькі вірні знова остають без священика, без сповіди, вінчання і хрещення дітей. Значить історія мартирології церковної унії в Холмі після втечі російських полів і жандармів найшла своє варте пожалування продовженне у польському духовенстві і ц. і к. австро-угорській військовій управі.

VII. Зрабованне холмської семінарської бібліотеки.

Відомо, що предмети культури, пам'ятники і огнища штуки і науки також в часі війни тішать ся особлившою опікою і особлившим пошануванням. Кождий сего роду проступок мусить у культурної людини викликати правдиве обурення. В Холмі, в домі православної духовної семінарії містила ся велика богословсько-наукова бібліотека, зложена з яких 60.000 томів, якої засновок становила бібліотечна

збірка василіянського монастиря в Холмі, дальше уніяцької семінарії і уніяцьких парохів. Незамінима власність греко-католицької церковної організації, значить Українців. Щоби забрати Українцям сю бібліотеку, прибув туди в 1917 році польський архівар, який пересортував книжки. Після сего видала цивільна управа військової генеральної губернії розпорядок, що ціла бібліотека української духовної семінарії має бути сконфіскована і спроваджена до Люблина. Приготовлення до вивозу бібліотеки розпочато таки зараз. Коли єпископ Боцяна довідав ся про те в осени 1917 року, він запротестував на місці проти конфіскати богословської бібліотеки, після чого на інтервенцію митрополита Шептицького генеральний губернатор гр. Шептицький порішив, що бібліотека має остати в Холмі. Якийсь час справа була притихла. Одначе мимо сего перевезено опісля цілу бібліотеку як скандальну воєнну добычу і рабунок на культурній власности українського народу з Холму до Люблина.

Так, як в окрузі Замостя поля евакуованих і збіглих Українців переорюють поза їх межі на те, щоби вони повернувши домів не пізнали їх, так саме усуваєть ся на кождім кроці слід культурного життя Українців, щоби нічого не остало, що могло би промовити за українським характером краю. На останку в цілій генеральній губернії Люблина і на Підляску піднято сильні зусилля, щоби поконфіскувати православні, в більшости колись уніяцькі церкви. Денеде робить ся се з помічю насильства. І так в селі Черневчиці польське населення силою взяло в посідання православну церкву, а іконостас і церковні посудди розбито й сплюндровано. Очевидно се се овод підбурюючих проповідей польського духовенства. В маю 1918 р. польський парох у Влодаві сказав у проповіді, що се гріх говорити з Українцем, а дати йому нічний притулок се такий тяжкий гріх, який не може бути ніколи пробачений! А в Янові заявив польський проповідник з амвона, що св. Богоматір вміє й говорить тільки по польськи!

Порожні греко-православні церкви, які в більшости перед тим були греко-католицькими, переймають Поляки на власність і перемінюють їх на римо-католицькі костели, напр. в Щебрешині, Холмі, Радечинці, Кособухах, Липську (окр. Замосте). Вони викидають церковні предмети на вулицю, що викликає велике згіршення серед населення.

В таким положенню находить ся український нарід на своїй рідній землі і то під час визвольної війни під австрійською військовою управою. Як виглядало-б се під польською?

Соціалізм і національне питання.

(Нові знахідки для вияснення відношення соціалізму до національної справи*).

Ми вже бачили, як під час війни та під її впливом почало вияснювати ся подекуди відношення соціалізму до національної справи. Такі політичні події, як берестейський (а далі й букарештський) мир причинили ся очевидячки ще більше до поглиблення становища соціалістичних партій обох таборів щодо питання, яке нас тут цікавить. Позиція атлантського соціалізму, як і атланти взагалі, була під сим оглядом остільки вигідніша, що 1) він міг трактувати національну справу більш академічно-теоретично ніж реально-практично, бо головне ядро неполаджених національних проблем припадає саме на центральну Європу (відкидаючи очевидно Росію, де після повалення царизму розв'язанне поодиноких національних питань також відбуваєть ся власне

* Подана низше стаття доповнює третій розділ друкованої у „Віснику" розвідки Іп. Бочковського „Національна справа", подаючи огляд найновішої соціалістичної літератури, присвяченої виясненню відношення соціалізму до національної проблеми. Ред.

via facti й 2) що вищезгадані обидва сепаратні мири виявили прилюдно анексіоністично-заборчі пляни центральних держав, отже потвердили слушність антантських закидів на адресу т. зв. „прусського мілітаризму“. Тому цілком зрозуміла лютнева резолюція III антантської соціалістичної конференції (в Лондоні), адресована до соціалістів центральної Європи, в якій рішучо осуджує ся імперіалізм та висловлює ся домагання демократичного миру в дусі російської революційної формули, себто з безумовним признаннем права поневолених народів на самоозначення.

Відповідальнішим і тяжшим щодо національної справи є становище середньо-європейського соціалізму. Ми вже бачили попереду, як в нім з одного боку виявили ся протягом війни соціал-імперіалістичні (отже виразно протинаціональні) тенденції, а з другого—соціал-націоналістичні (або вживаючи Реннер-баверської термінології — паннаціональні) прямування. В часі війни й особливо після берестейського миру суперечність і протилежність отсих згаданих двох течій поглибили ся ще більше й дужче... Рівночасно одначе зазначив ся й третій напрям: сутоінтернаціональний та пролетарський. Звернемо-ж отже нашу увагу передусім на сей останній. В Німеччині репрезентує його фракція Гаазе, себто незалежних соціалістів, яка однаково рішучо побороє соціалістичний імперіалізм патріотичних „Шайдеманівців“, так і експанзивну політику німецької держави щодо західних „окраїн“ буйшої царської імперії та взагалі воєнні анексіонні пляни. Теоретичне висвітлення становища сеї течії дає розвідка К. Кавтського „Die Befreiung der Nationen“ (Визволення народів — недавно саме вийшов її український переклад у Києві). Беручи на увагу природні тенденції й постуляти політичного демократизму, висловлює ся Кавтський в отсій своїй праці про національну державу як про неминучий етап на шляху політичного розвитку в напрямі до інтернаціонального соціалізму, в котрім одначе передбачує повільний природний занепад націй, отже певне понаднаціональне уодноманітненне людства *).

Правда Кавтський в згаданій брошурі ставить ся критично до переваги господарського моменту в державній структурі й не добачує в нім перешкоди до самостійного існування малих національних держав. Трагічну долю деяких малих держав і народів під час сеї війни (напр. Бельгії, Сербії, Польщі) він скорше бачить у їх фатальному географічно-стратегічному положенню ніж в їх територіально-національній незначности. Сей його погляд є властиво критикою теоретичного економізму тих австрійських марксистів (головно Реннера, а подекуди, хоча з інших причин, Фридриха Адлера та Австерліца), котрі або цілком засуджують, або дуже скептично ставлять ся до так званої „національної дрібндержавности“ саме з огляду на інтегруючі тенденції капіталістичного розвитку, що прямує—на думку Реннера—до витворення всевітніх понаднаціональних держав, супроти чого національна дрібндержавність є

* На думку Кавтського се уодностайненне залежить від поступу культури й цивілізації та є звичайним проявом природної еволюції загалом. „Поступ культури, опанування природи людьми—зауважає він з сього приводу (стор. 48)—означає збуження природи щодо форм, означає заміну ботанічної ріжноманітності дикого поля одноманітністю рілля; означає заміну нечисленного багатства диких звірів нечисленими породами домашніх звірят. До появи людини розвиває ся природа в напрямі все дужчої ріжноманітності. З появою людини розвиток органічної природи не виказує ніякого дальшого поступу...“ Цікаво, що подібний занепад націй під впливом економічного поступу передбачує також український соціалістичний письменник Ю. Бачинський у своїй відомій розвідці „Україна Irredenta“, де він говорить про майбутню денационалізацію нації (стор. 166), про неминучу інтеграцію національних мов та про витворення нової, вищої єдності людського роду, яка „заланує над нинішньою національною єдністю“ (стор. 165). Взагалі в сій оригінальній українській праці цікаво засовано відношення наукового соціалізму до національної проблеми й тому звертаємо на неї увагу читачів.

економічною, а разом і політично-суспільною реакцією *).

Фридрих Адлер — захоплений оборонець чистого соціалізму та анаціонального пролетарського інтернаціоналізму — в одній з своїх статей („Національність і економічний обшар“) ось як зясовує ролю економічного й національного моменту в державній структурі нашого часу: „Під час всевітньої війни значно прибуло ясности в найширших шарах щодо справи обмеження держав. Коли отже в минулих десятиліттях єдиним та самозрозумілим ідеалом буржуазії була національна держава, в часі війни все більше висуває ся значіння економічного чинника для державної суцільности. Буржуазії в минулих часах мали дуже простий рецепт для поладження всіх трудностей, які поставали з спільного життя ріжних народів в ріжнонаціональній державі: розторочити такий „неприродний“ державний організм. Тепер уже й противники соціалдемократів переконали ся, що господарським фактам відповідає єдино її програма, яка жадає унормовання національних домагань у середині державних обшарів, як сі останні витворили ся історично“. Адлер-junior покликують ся на статтю Австерліца в „Neue Zeit“ про „движучі національні сили“ та про їх залежність від економічної дійсности відповідних територіальних обшарів. „Економічний розвиток—каже сей останній—злучив, переплів, зцементував всіми сійлами, які витворює капіталізм, те, що колись вже було сполучене до купи в державі через підбій, анексії, подружжя. Нехай національна ідеологія прямує своїм шляхом, нехай вона почуває ся невизволеною, нехай бажає вирвати ся поза межі: господарські пута лишають ся дужчими. Що було раз обєднане механічно, під впливом господарського розвитку (промислу, торгівлі, фінансів і спільних матеріальних інтересів) поволі зростає ся органічно. Центрофугальна сила національної думки відступає за далеко назад супроти сили, котру має держава, аби вона могла утримати ся**).

Сей погляд є ідеологічним проявом класичного мовляв марксизму й цілком відповідає т. зв. історично-економічному напрямови соціалдемократичного політичного думання***).

Для сього напрямку, про який тут мова, крім згаданого вище економічного погляду на національне питання характеритичне також автотомне, а не суверенне трактування справи національної самостійности. Ми знову сформуємо сей погляд словами Ф. Адлера, писанням котрого не можна закинути ніякої національної пристрастности та в котрого всі думки є проявом хемічно мовляв чистого соціалістичного доктринерства, чого не можна сказати, як ми саме бачили про багатьох інших соціалістичних публіцистів, які в часі війни й під її впливом піддали ся в більший або менший мірі національно-державному гіпнозу, не виключаючи навіть такого визначного соціалістичного дослідника національної проблеми, як К. Реннер. Ф. Адлер, як ми се вище бачили, висловлює ся за перевагу економічного моменту у

* Свої погляди щодо сього К. Реннер зясував у часі війни в багатьох розвідках і статях, що вийшли потім і окремими книжками, як от: „Österreichs Erneuerung“ (Відновлення Австрії) у трьох томах, Відень, 1916—1917; далі „Marxismus, Krieg u. Internationale“ (Марксизм, війна та Інтернаціонал), Штутгарт, 1917 і вкінці нове видання його давнішої монографії „Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen“ (Право народів на самоозначення), Липськ, 1918.

** Цитовано з чеської статі: B. Adler o politice národnosti in „Právo Lidu“, 1918, ч. 72.

*** Саме К. Кавтський був його доволітним теоретичним камінярем і поширювателем в численних своїх писаннях з приводу національної справи, почавши з цікавої спеціальної розвідки: „Народність і її початки“ (Львів, 1899). Коли в часі війни сей ветеран і славетний коментатор марксизму виступив з гострою критикою сутоекономічного трактування національного питання (напр. вищезгадану його брошуру про визволення народів і новітню розвідку: „Kriegsmarxismus“ (Воєнний марксизм), в якій між иншим безоглядно скритиковано згадані вище писання Реннера з часу війни, то стало ся се тому, що багато німецьких і австрійських соціалістичних публіцистів свідомо чи несвідомо надужили „історичного економізму“ для замаскування і виправдання свого державно-національного імперіалізму. Отже т. зв. „Kriegsmarxismus“ покриває ся знайо- ним уже нам поняттем соціал-імперіалізму.

державній структурі над національним. На його думку абсолютне переведення національно-державної суверенності в наш час дуже часто зустрінець ся з непереможною економічною дійсністю. Тому він з становища інтернаціонального соціалізму відкидає суверенне розуміння національної самостійності як буржуазне, протиставляючи йому автономне, як соціалістичну інтерпретацію сеї справи. „В самостійності народу — каже він у згаданій вище статі — соціалдемократія може бачити лише самоозначення й автономію в національних справах; суверенність є атрибутом буржуазно-капіталістичного світу“. Відкидаючи війни, національні повстання, анексії або сепаратизми, яко засоби полагодження національних самостійницьких прямувань, він з приводу автономного розв'язання сих останніх зауважає: „...в середині твердої дійсності Європи, сцEMENTованої та змозайкованої до купи капіталізмом, національна автономія є й лишиться єдиною можливою формою, в якій може здійснитися право народів на самостійність без того, аби треба було кликати на поміч криваві війни та непевні анексії“.

Се новий зовсім погляд на справу державно-національної незалежності, який відкидає дотеперішню її абсолютну суверенну форму і уявляє майбутнє зорганізоване політично-державне співжиття всіх народів після засади автономної співзалежності та відповідальності, а не на державно-національному самовільному егоїзмові, як се звичайно було досі під покришкою повної національно-державної суверенності. Про сю справу спеціально говоритимемо иншим разом, тому тут обмежуємо ся поки що лише на сконстатування сеї автономної теорії національної самостійності в соціалізмі, визначними представниками якої є Бавер та Реннер.

Тут мусимо ще згадати про весняну національну програму „лівиці“ австрійської соціалдемократії, яку випрацювали опозиційно-інтернаціональна фракція австро-німецької соціалдемократичної партії, т. зв. централістична група чеської соціалдемократії й деякі опозиційні елементи зпоміж польських соціалістів*). Ся програма признає право недержавних народів на повне національно-політичне самоозначення, але шляхом класової інтернаціональної боротьби. Тому рішучо відкидає навіть тактичне співдіяння соціалістів з буржуазією власного народу задля виворення національної свободи. Очевидно, що австрійська „лівиця“ категорично осуджує війну, або політичний союз з імперіалістичними державами як засіб визволення поневолених народів. Національне визволення після неї може стати ся вповні лише шляхом суспільної революції та через побіду пролетаріату й політичного демократизму. Иншими словами, остаточне полагодження національних питань відкидає „на другий день революції“. Тому ся програма не актуальна, але педагогічно-політична. Відучити Німців від „наївного космополітизму“, котрий часто впадає в блуд національної нетолеранції, або навіть імперіалізму, а австрійських Славян від „наївного націоналізму“, впадаючи іноді в паннаціональне захоплення — отсе її мета по словам одного з її об'яснювачів (Порів. цікаву статю Fr. Schulze: Marx oder Radezky? у червневім числі „Der Kampf“). Отже вона з одного боку спрямована проти австрійського соціал-патріотизму Реннера, а з другого проти „паннаціоналізму“ чеського й польського соціалізму (себто проти Габермана й Дашинського).

Згаданий виступ австрійської „лівиці“ цікавий головню тим, що викликав нову публіцистичну дискусію й полеміку з приводу відношення соціалізму до національної проблеми**).

*) Програму й основи тактики видруковано у травневому числі віденського соціалістичного журналу „Der Kampf“, 1918.

***) Щодо сього пор. полемічну статю Реннера. „Marx oder Mazzini?“ („Der Kampf“, масе число) й згадану вище статю Ф. Шульце: „Маркс чи Радецький?“. Далі нову критичну увагу Реннера: „Was hat ein internationales Programm zu leisten?“ („Der Kampf“, 1918, ч. 6).

Реннер рішучо скритикував національну програму „лівиці“ як в ґрунті протимарксістську, ба навіть протисоціалістичну, а лише ліберально-демократичну в дусі мацінівського „паннаціоналізму“. Він побороє її саме економічними аргументами. Натомість „Лівовоєві“ (Шульце) доводять антимарксістство реннерівства, який протягом війни нероз заплутував ся в нетрях державно-національного патріотизму à la генерал Радецький.

Ся полеміка, не зважаючи на особисте забарвлення, принесла деякі цікаві знахідки до об'яснення марксістського погляду на національну справу в його історичній еволюції, а разом з тим взагалі причинила ся до поглиблення теоретичного збагнення сеї проблеми.

Говорачи про відношення соціалізму до національної справи в часі війни, неможливо очевидно поминути становища супроти неї російського більшовизму, особливо-ж від тої хвилини, коли большевики захопили в Росії власть у свої руки й таким чином розпочали свою державно-політичну реальну діяльність.

В становищі більшовизму до справи, що нас цікавить, мусимо відрізнити два моменти: ідеологічний і тактичний. Та коли під першим оглядом большевики зайняли дуже радикальне становище й майже класично сформулювали право поневолених народів на національне самоозначення та самостійність (до політично-національного сепаратизму включно*), то сього не можна на жаль сказати про їх практику в національній політиці, яка відзначалась остільки нетолеранцією супроти засобів і форм національно-визвольних прямувань поневолених народів, що врешті звела ся до традиційного антагонізму між великоросійським центром і неросійськими „окраїнами“ (конфлікти большевиків з Фінляндією й Україною, як зрештою й з иншими „іногородцями“). Сей сумний факт звичайної суперечності між словом і ділом психологічно можна подекуди пояснити хиба відомим нахилом московського загалу до державно-політичного централізму, на котрий звернув вже увагу Драгоманів та під впливом котрого все ще знаходить ся російський революціонізм та соціалізм...

Що однак згадані невдачі большевицької національної практики не лишили ся без впливу на їх реальну політику, видно з їх новітнього липневого проекту соціалістичної конституції, котрою Росія признаєть ся федеративною республікою. В сім проекті російської конституції знову проголошуєть ся „повне право народів на самоозначення“ й се останнє коментуєть ся таким робом: „Відносно до инших народів совітська влада республіки стоїть на ґрунті засад першого Інтернаціоналу, котрий признав правду, справедливість і моральність за основу свого відношення до решти людства незалежно від раси, релігії й національності. Соціалістична республіка совітів признає, що там, де є поневолені хоч один член людської сімї, поневолене все людство, а тому признає й проголошує у повній мірі право всіх народів на самоозначення, себто на вільне рішення про свою долю. Се право поширюєть ся на всі народи без виїмку, отже й на стоміліонову масу працюючого люду в Азії, Африці, у всіх колоніях і всіх малих країнах котрі були досі немилосердно гноблені так званими цивілізованими народами“.

Переводячи проклямовані засади в діло, признала влада совітів право Польщі на вільне рішення про свою долю. Признала далі самостійність Фінляндії, України, Вірменії та всіх народів, що заселяють територію бувшого російського царства. Аби повстав дійсно свободний і вільний, а тим самим і тривкий союз працюючих класів російських народів, висловила ся совітська влада за федеративну республіку, котра полишає вільне рішення робітництву й селян-

*) Докладніше засували ми ідеологію більшовизму щодо національної проблеми в нашій статі: „Справа миру й національна проблема“, див. „Вістник“ ч. 184, стор. 9.

ству кожного народу вступити повноправним членом до совітської республіки *).

Ми присвятили тут трохи більше уваги відношенню соціалізму до національної справи тому, що він на нашу думку є тою єдиною силою, яка потрапить збудувати міст інтернаціональної солідарності через безодню того звірячого націоналізму, котрий так страшенно розбурхала всевітня кривава трагедія... Тільки соціалізм зможе витворити необхідні теоретичні й реально-політичні передумови для національного порозуміння, а відтак і для полагодження сучасних палких національних справ взагалі.

Ініціативну під сим оглядом ролю міг відограти соціалізм не в нейтральних народів і країв, вільний від тої національної пристрасності та гіпнозу, під впливом яких volens-nolens знаходить ся соціалізм обох воюючих таборів.

Сей неутральний соціалізм багато вже зробив для відновлення соціалістичної інтернаціональної солідарності (згадаймо голяндсько-скандинавський комітет та його спроби влаштування загальносоціалістичної конференції у Стокгольмі). Ми сподіваємо ся, що вкінці йому вдадуть ся пацифістичні спроби, що ставлять своєю метою відновлення соціалістичного Інтернаціоналу, а се безперечно матиме величезне значіння для розумної ліквідації війни й заразом для полагодження національної проблеми, одної з головних її причин.

Під сим оглядом дуже цікавий відкритий лист провідника голяндської соціалдемократії Трульстра, сього не втомного пропагатора соціалістичного пацифізму, до провідника англійської робітничої партії Гендерсона. В сім листі Трульстра доводить необхідність спільної соціалістичної противовної акції задля здушення загальнопануючого мілітаризму й задля виборення справедливого миру в душі таких демократичних засад і гасел: „Основання союзу народів; заміна імперіялістичної методи національного мілітаризму міжнародною організацією, яка б забезпечувала мирний господарський розвиток кожного народу; міжнародне роззброєння...“ Се одинокий шлях до ліквідації кривавої війни, до відновлення міжнародної спільноти, а заразом шлях до розв'язання національних спорів і суперечок нашого часу. На нашу думку соціалізму має припасти заслужена роля державного й національного арбитра!..

Ін. Бочковський.

Як творилась Українська Держава.

(Продовженне)*.

Боротьба за автономність України і федеративний лад.

Російська демократія і Тимчасовий Центральний Уряд не оцінювали відповідно сих фактів. По перших актах революційного братання вони поставили ся підозріливо і неприхильно до політичних українських домагань, до організаційної роботи Ц. Ради, її програми і тактики. Поголоски про те, що Україні скликають свій національний конгрес, щоб проголосити автономію України і російську федерацію, викликали в Києві в переддень всеукраїнського зїзду, на великодніх святах таке сильне напруження в революційних кругах, що дійшло до погроз розгону сього зїзду революційними

* До сього другого уступу наведеного проголошення треба додати, що ми зрештою вже згадували вище, що большевики фактично признавали само означення народів лише на свій большевицько-совітський зразок, поборюючи яко реакцію кожду иншу форму національного визволення (напр. у Фінляндії й Україні), через що викликали зрозуміле недовіре до своєї національної гилдоки. Запалом же балануюча й непевна політика нової Росії щодо „окраїн“ і „інородців“ викликала серед сих останніх недовіре й до федерації як такої: вони добачують в ній замасковане прямування до відновлення „єдиної й неділимої“ Росії (пор. напр. протифедеративну орієнтацію під сей час на Україні).

* Пор. ч. 217.

штитами. Конференція представників не-українських організацій з українськими, зроблена в сій справі, ослабила се напруженне, але воно поновлялось потім знову кілька разів. Революційна київська преса нераз заводила против-українські пісні в один тон з чорносотенною, яка весь час вела неослабно свою кампанію брехень та інсинуацій против українського руху. Центр. рос. уряд теж більше прислухав ся до всяких противних українству голосів, ніж до голосу українського народу. Відносини його до українських домагань диктувались кадетами-централістами, були невірні й неприхильні. Всі заходи до порозуміння з ним, початі з перших днів революції, зіставались без успіху.

У. Ц. Рада через те довго вагала ся вступати в офіційні переговори з рос. урядом. Деклярація і депутація приготовлені після київського віча, в останніх днях березня, зістались невисланими. Тільки коли перший військовий зїзд поновив ще з більшою силою домаганне київського віча, щоб У. Ц. Рада добивалась від рос. центр. уряду принципіального признання автономії України, уставлення українського комісара при Центр. Рос. Уряді й призначення комісара на українську область, з краввою радою при нїм, У. Ц. Рада рішила вислати таку депутацію і передати українські домагання центр. урядові і петербурзькій раді салдатських і робітничих депутатів. Але і ц. уряд і рада роб. і салд. депутатів поставили ся доволі неухажно і до депутації і до її домагань. Відповідь уряду по всім пунктам домагань була відмовна від початку до кінця. Більше того — він поставив під сумнів правосильність У. Ц. Ради виявляти волю українського народу і висловив сумніви щодо українства взагалі.

Все се, припавши слідом за заборною військовим зїзду, викликало дуже рішучий настрій на великих українських зїздах, селянським і військовим, що відбували ся тоді. Сі дні 2—10 червня стали історичними днями українського життя. Військові депутати, зіхавши ся до Києва в числі кількох тисяч, присягали на Софійській площі, що не вийдуть, не дїждавши ся проголошення відповідного акту. Твердо ставши на федеративній плятформі, вони домагались від Ц. Ради рішучих заходів до здійснення широкої автономії України. Вважаючи на такий настрій народніх мас — селянства й війська, Центральна Рада постановила приступити незалежно від рос. уряду до творення підстав української автономії й звернулася до української людности з першим своїм Універсалом, з дня 10 червня, оголошуючи йому свою волю: „однині творити самим своє життя“. Закликала всю українську людність і всі установи України вийти в найтісніші організаційні зносини з Ц. Радою, оподаткувати українську людність національним податком і приступити до організованих заходів для усунення з місцевої адміністрації людей ворожих українству.

Універсал зробив величезне вражіння — не так своїми розпорядженнями, взагалі поміркованими, як своїм твердим тоном української національної влади, в котрім всі, свої й чужі, почули голос будучої краввої влади. Коли слідом за тим Ц. Рада для здійснення своєї програми організувала Генеральний Секретаріят, се зрозуміли на фактичну організацію влади на цілу Україну. В правительственных кругах під впливом сих фактів і відомостей про те, з яким запалом стрічає універсал українська людність, став ся різкий поворот в відносинах до українського питання. Міністри-соціалісти відмовились іти далі за вказівками кадетів в сій справі й рішили залагодити українську справу щирими й рішучими уступками. Після ріжних півзаходів — як виданне дуже неясної відозви „до громадян Українців“, та проєкт висилки комісії для інформації про Ц. Раду й її універсал, під впливом грандіозної української маніфестації в Петербурзі перемогла гадка про радикальне заспокоєнне українських жадань, і 28 червня до Києва прибули міністри, уповаженні до сього.

Грунт для згоди їх з Ц. Радою був підготовлений переломом, що наставив в відносинах між Ц. Радою і київськими не-українськими революційними організаціями — зближенням їх до Українців і принципіальним порозумінням щодо вступлення в склад Ц. Ради. Це було власне те, що вважалося міністрами-соціалістами умовою признання Ц. Ради краєвим органом. Перешкод для такого признання тепер не було. Вироблені міністрами спільно з Ц. Радою тексти правительственої декларації і другого Універсалу Ц. Ради в справі передачі Ген. Секретаріатові зверхньої влади на Україні були спільно прийняті Ц. Радою: більшість її признала небажаним спинятися над сумнівними подробицями, щоб не затагати справу. Але несподівано ся угода викликала сильну опозицію міністрів-кадетів. Коли більшість Ради міністрів дала все-таки згоду на них, се прискорило міністеріальну кризу — вихід кадетів з міністерства і перехід його вповні в руки соціалістів. Нове правительство твердо стало на згоді з Ц. Радою і 3 червня проголошено його декларацію і разом Універсал.

Україна фактично отримувала краєву автономію, котрій належало тільки надати закінчені правні форми. Так розуміло се громадянство, так розуміло правительство: міністр Церетелі, закінчивши переговори, поздоровив Ген. Секретаріат з отриманою автономією. Грізні обставини, в яких се сталось — оголенне фронту в Галичині й німецький прорив і натиск на Волині й Поділю немало вплинули з свого боку на те, що всі спірки й непорозуміння з Українцями серед не-української демократії відложено на бік, і вона під сю хвилю з охотою заходила разом з ними організувати нові органи краєвої влади, згідно з умовою правительства. Доповнено комітет Ц. Ради (або Малу Раду, як її називано) представниками не-української демократії, перевибрано з їх участю Ген. Секретаріат, вироблено його статут — „першу конституцію України“, як її величали в хвилі ентузіазму учасники, і передано на затвердження Центрального Уряду. Се був дійсно світлий і радісний момент, який настрював всіх надійно й бадьоро щодо будучности України. Навіть заграничні українські організації, (Союз визволення України), які давніше, до-революції стояли на ґрунті іншої орієнтації, тепер бачили розв'язання політичних завдань України там, де вказувала їх Ц. Рада, і піддавались під її провід.

Але тим часом заходили зміни в політичних обставинах й творили нові перешкоди на сім, здавалось — уже рівнім і гладким шляху. Частинна криза рос. кабінету, вчинена виходом з нього кадетів з приводу угоди з Українцями, була використана радикальними елементами з одного боку, контр-революційними з другого, для натиску на правительство. В Петербурзі виникло повстання; задушене тут, воно перекинулось на фронт, і мало наслідком згадану катастрофу в Галичині. Протягом кількох днів була страчена сливе вся окупована російськими військами Галичина і Буковина. Волинь і Поділе стали перед перспективою ворожого натиску. В армії виявилась страшна дезорганізація, присутність елементів непевних і небезпечних. Нечувані погроми, вчинені сим військом при уступленню, викликали жах і огиду. Наступив грізний упадок в настрою. Впало довіре до революції. Явні і тайні вороги її підняли голови — а вони зарозом були завзятими ворогами й українства.

Російські соціалісти не відважались узяти на себе правління й шукали союзу і помочи буржуазних елементів. Кадети, вернувшись знову в склад кабінету, чули себе в нім панами й се зараз відбило ся на українських відносинах. Коли генеральні секретарі в середині липня прибули до Петербургу для установлення відносин і діждали ся там утворення нового кабінету по довгій і прикрій кризі, — в сім кабінеті вони стріли відносини неприхильні й підозрливі. Поставлено під сумнів межі влади І. Секретаріату й територію, що має їй підлягати. Статут вироблений для нього Ц. Радою, при-

знано неможливим. На місце його тимчасове правительство без порозуміння з І. Секретаріатом і Ц. Радою видало 4 серпня свою „інструкцію“, яка сильно відходила від умови 30 червня. З завідування Секретаріату вичеркувались справи військові, судові, продовольчі, дороги і почта та телеграф. Власть його обмежувалась тільки п'ятьма українськими губерніями (київською, подільською, волинською, полтавською й чернігівською — без чотирьох північних повітів), і то ще центральний уряд зівставляв за собою право в виїмкових обставинах розпоряджатись і в них безпосередно, поминаючи Секретаріат.

Ц. Рада, скликана саме на сей час на повну сесію, опинилась в дуже трудній становищі супроти такого кроку центрального уряду. „Інструкція“ суперечила всім її плянам, і була піддана убойчій критиці не тільки українськими, але й не-українськими членами Ц. Ради. Вона розбивала те, що було потребою даного моменту: міцне об'єднання всіх громадських, народніх сил для того, щоб охоронити Україну від того безладдя й анархії, що підіймалась навколо неї в ній самій прокидалась уже через те, що ріжні представники правительства далі вели ворожу українству політику. Незвичайно прикре вражіння на громадянство зробив розстріл першого українського полку при виїзді його з Києва на фронт (26 липня): він був очевидним наслідком протиукраїнської агітації, що йшла з ріжних темних джерел.

Але з другого боку бажанням не тільки не-українських верств (що особливо гарячо з ним виступили, побоючись розриву), але й великих мас української людности все-таки було не розривати в такий гострий момент з правительством, ні з російською демократією. Ц. Рада тому великою більшістю рішила подати на затвердження центрального правительству Секретаріат в тім складі, який воно визначило своєю інструкцією, щоб закріпити бодай в часті пройденому путь політичного розвитку, а тимчасом подбати про найскорше скликання українських установчих зборів і взагалі про все, що могло-б виявити волю України щодо її політичного устрою, одноцільности її території й повноти її автономної влади. По довгих переговорах Ген. Секретаріат 20 серпня подано центральному уряду в числі 7 секретарів і дня 1 вересня вони були затверджені.

Українська Народня Республіка.

Коаліційне російське правительство дало свою згоду на утворення української автономної влади під натиском обставин, під вражіннями контрреволюційної корнілівської авантюри, в якій були замішані ріжні його члени, викликані нею кризи й незвичайно грізних воєнних обставин (прорив ризького фронту, погрози Петербургови і т. ин.). Але коли йому з помічю ріжних маневрів, як здавалось, удалось підвести деякий фундамент під своє існування (під фірмою „демократичної наради“, скликаної в середині вересня), вся дальша тактика цього правительства Керенського в відносинах до України обернулася на те, щоб звести на ніщо навіть ту куцу автономну власть, яку воно признало своєю інструкцією й затвердженням Ген. Секретаріату. Воно ігнорувало його в своїх розпорядженнях на Україні, поручило тутешнім установам далі зноситись з російськими міністерствами, минаючи генеральних секретарів, від себе визначало вищих урядовців краю, не давало Ген. Секретаріатові ніяких засобів на його організаційну роботу, зівставляло без уваги всі його заяви й представлення, гальмувало його організаційні заходи. Російський сенат, сей всіми забутий останок старого устрою, схотів нагадати про себе, відмовившись розпублікувати інструкцію Ген. Секретаріату, і се з формального боку мало-б позбавити її обовязуючого значіння. Нарешті-ж се правительство задумало підняти руку на саме існування І. Секретаріату й Ц. Ради. З нагоди програми діяльности, предложені І. Секретаріатом Ц. Ради, де І. Секретаріат між иншим згадував про те, що він

в найближшій часі візьметь ся до підготовки українських установчих зборів, правительство Керенського поспробувало зробити з сих українських установчих зборів притоку до обвинувачення І. Секретаріату й Ц. Ради. Київському прокуророви поручено взятись до розсліду сеї справи й ужити проти І. Секретаріату й Ц. Ради карних заходів, а заразом викликала генеральних секретарів до Петербурга для виясненя сеї справи.

Се по всім попереднім викликала незвичайне обурення в українськiм громадянстві і настроїло дуже рішучо його представників, що тоді, дня 20 жовтня саме зібрались на третій військовий зїзд і повну сесію Ц. Ради. Несподівано одначе обставини різко змінились. В тім самім часі впало коаліційне правительство, серед повстання піднятого в Петербурзі соціал-демократами більшовиками, а зорганізоване ними правительство „народніх комісарів“ не знаходило призначення ні в армії, ні в громадянстві. Російська республіка впала вдовгу анархію, області її фактично відокремились і мусіли жити своїм життям та своїми засобами боротись з тим розрухом, що підіймався під більшовицькими кличами: „вся власть совѣтамъ!“ (радам робочих, салдатеьких і селянських депутатів). Агенти коаліційного правительства в Києві зпочатку, обвинувачуючи Ц. Раду, що вона тримає разом з більшовиками, хотіли були заодно розбити і більшовиків і Українців, напустивши на них свої війська: козаків, чеські дружини, юнкерів то що. Се їм не вдалось, інтригу виявлено, представники старого уряду мусіли полишити Київ, а також ті частини, які їх тримались. Але тоді в більшовицьких кругах завилась наміри збити Ц. Раду під гаслом її буржуазности, домагатись її перевибору й передачі всеї влади на місцях совітам робочих і салдатеьких депутатів. Київ і ціла Україна з кінцем жовтня опинилась в грізній ситуації між сими двома ворожими таборами. В Києві й по інших містах шли оружні сутички. Мара кривавої міжусобиці нависла над краєм.

В сих обставинах утворення єдиної, сильної влади в краю являлось пекучою потребою. Такі резолюції й були винесені Ц. Радою, та сього було ще мало: єдиним способом утвердження сеї влади було підведення державного фундаменту під неї. І. Секретаріат не міг довше висіти в повітрі, як орган якогось центрального правительства, котрого не було, — і не було навіть надії, щоб воно могло утворитись. Він мусів стати правительством Української Держави. В тім напрямі рішучо висловив ся уже в останніх днях жовтня військовий зїзд. З того часу ся справа дебатовалась і розбиралась по фракціях Ц. Ради, які й прийшли до того переконання, що Українська Республіка справді мусить бути проголошена негайно, але се проголошення не може обмежитись одною формальною стороною, разом з тим мусить бути можливо повно розкритий демократичний і соціалістичний характер сеї відновленої Української Держави. За порозумінням фракцій українських соціал-демократів і соціалістично-революціонерів був вироблений проєкт третього Універсалу Ц. Ради, який і був з деякими змінами прийнятий і проголошений Ц. Радою дня 7 падолиста 1917 р.

Він проголошував Українську Народню Республіку, а разом з тим скасованя приватної власности на землі сільсько-господарського значіння, заведення восьмигодинного робочого дня, контролю над продукцією, заходи до негайного миру, амнестію за політичні виступи, скасованя кари смерті, реформу судівництва й адміністрації, заведення національно-персональної автономії для не-українських народностей. Се була грандіозна програма, до здійснення її принаймні частинного прикладали потім усі сили Ц. Рада й Секретаріат, заразом уживаючи всіх старань, щоб перевести вибори до українських установчих зборів, які мали повести державне й соціальне будівництво в формах уже не революційних, а конституційних.

Приходилось се все не легко. Весь час Україна жила в стані внутрішньої війни. Правительство народніх комісарів, що на якийсь час скріпило свою власть в Петербурзі й Москві, на північнім і західнім фронті, накликало свої війська до боротьби з Ц. Радою, або сунуло ті відділи війська, які признавали їх власть, на українську територію з непевними, двозначними намірами. Український уряд роззброював такі ворожі частини й вислав їх з України в інтересах забезпечення ладу. З сього приводу, а також через те, що український уряд, щоб запобігти міжусобиці, не перепускав большевицького війська на Дон, на козаків, а натомість свобідно пропускав з фронту козацькі полки до дому, правительство „народніх комісарів“ стало в ворожій відносини до українського правительства, а з кінцем падолисту повело справжню, формальну війну проти України.

Воно закидало генеральним секретарям України контр-революційну політику, спілку з донським атаманом Каледіном і ріжними реакційними елементами. Поетавило своїм ультиматом, щоб українське правительство пропустило большевицькі війська через Україну, затримало Донців і признало власть совітів на Україні. Українське правительство рішучо не згодилось вести свою політику по вказівкам народніх комісарів—поборювати тих, кого воно признає контр-революційним, і піддати органи самоуправи й адміністрації совітам робочих і салдатеьких депутатів, що встигли вже виявити свою повну нездатність до влади. Тоді большевицьке правительство проголосило Ц. Раду збором реакційних і буржуазних, поміщицьких елементів. Напустило на Україну своїх агітаторів, які ширили демагогічні брехні на Ц. Раду й її генеральних секретарів (напр. толкували людям, що там самі генерали, тому й звуть ся генеральними). Стало діймати Україну грішми: спинило висилку грошей до всякого роду установ так, що українське правительство мусіло спішно заходитись коло випуску власних грошей. Нарешті повело воєнні операції формально, звернувши на Україну війська, які могло рушити з північного й полудневого фронту, щоб уставити большевицьку власть і зникнути Ц. Раду. Заразом большевицькі організації України скликали до Києва на перші дні грудня збори делегатів совітів салдатеьких і робочих депутатів в тій надії, що на них можна буде винести постанову про перевибір Ц. Ради й таким чином повалити й її й українське правительство.

Сеї замах ухилено: на визначений для зїзду час скликано селянських делегатів в такій мірі, щоб сеї зїзд був дійсним виразом волі людности, і сеї поповнений селянськими делегатами зїзд рішучо став по стороні Ц. Ради. Восьма сесія Ц. Ради, скликана на середину грудня, виявила тверду й непохитну волю українського громадянства до оборони авторітету свого правительства і суверенности Української Республіки, що фактично стала вже самостійною й незалежною. Всі заходи Ц. Ради й генеральних секретарів, щоб протиставити федеративну організацію тому фактичному розкладови російської держави, що почав ся вже завдяки большевикам, не привели до нічого. Народи й області Росії не важились творити федерацію без участі найбільшого з членів, Великої Росії, а та не виявляла своєї волі в сїм напрямі, по части тому, що була паралізована большевицькою анархією, по части й ще більше тому, що все-таки не могла відірватись від своїх централістичних навичок. Українські заклики зіставались без відповіді. Надії на федерацію не було, а тим самим український народ мусів свою державність утверджати в формах політичної самостійности. Охоронити себе від безладя і загибелі міг тільки поглиблюючи й укріплюючи свою державність і окремішність, щоб не розплинутись в тім хаосі, що підіймався навколо та грозив затопити й його самого.

(Далі буде).

М. Грушевський.

3 таборового життя у Фрайштадті.

Табір живе тепер під вражінням розпочатої, але повільної поки-що висилки полонених на Україну. Правда, поки-що йдуть самі лише транспорти і н в а л і д і в, по кількості людей в одному, але загал полонених нашого табору жде й не дідждеться висилки й здорових полонених, т. зв. справжньої виміни полонених. Треба надіяти ся, що виміна така вже незабаром розвічнет ся.

В серпні виїхав з нашого табору один більший транспорт інвалідів, біля 500, другий виїде на днях, а дальші приготують ся. В таборі стає щораз менше мешканців; нема вже того життя, яке було колись, коли таборові організації вели широку працю в школах, на зборах, в театрі і т. ин. Остало також дуже мало укр. офіцерів.

Праця „Боевої Управи“ вже покінчила ся. Останні два ешелони козаків та група офіцерів 22 чол. виїхали до Володимира Волинського в першій половині серпня, а з ними виїхала й останні три члени „Боевої Управи“. Сама дивізія виїхала вже з Володимира на Чернігівщину. Всі ті, що записували ся до дивізії й їх не вдало ся вже стягнути з робіт—мусітимуть пождати загальної виміни полонених.

Праця Ліквідаційного Комітету Головної Української Ради нашого табору йде зі збільшеною ще енергією. Після того, як „Розвага“ перестала виходити, розв'язано Видавничий Комітет, що його утворено на останніх загальних зборах Видавничого Товариства ім. Івана Франка в лютім с. р., а Ліквідаційний Комітет перейняв усе його майно й дальше ведення справ. Таким способом в руках Ліквідаційного Комітету опинило ся ведення всіх окремих відділів таборової організації, опинили ся справи всіх таборових товариств, централею яких була Головна Українська Рада, а потім її Ліквідаційний Комітет.

В різних біжучих справах відбули ся два довші засідання Ліквідаційного Комітету в днях 7 і 21 серпня. Крім обговорення способу дальшої ліквідації майна товариств (опакування театрального майна, церковних річей, річей „Просвіти“, бібліотек тощо), займав ся Ліквідаційний Комітет між иншим також справою пам'ятника помершим полоненим. В останнім числі „Розваги“ подано вже було в звіттованню, що на сю ціль зібрано з добровільних датків полонених 1000 К та що ці гроші збережені в касі Ліквідаційного Комітету, але крім сих грошей призначено ще на пам'ятник 4000 К з грошей, які дають військові влади на покриття ризик особистих потреб полонених, що живуть в таборах (такі фонди складають ся з 4 сотиків денно від кожного полоненого, се частина його „жалування“). Призначено їх ще з весною сього року за згодою таборової команди й делегатів від цілого табору. Справа будови пам'ятника стрічає поважні труднощі: матеріал дуже дорогий (камінь, цемент, залізо і т. д.) і тяжко знайти відповідних робітників, а через те тяжко вибрати й проєкт пам'ятника, бо форма його залежна у великій мірі від матеріялу, а дальше й від висоти фондів, які є до розпорядимости. Остане мабуть високий хрест на відповіднім підвищенню та з написами.

Чайня існує й дальше. Серед тяжких умов життя в полоні становить чайня деяку поміч полоненим; життє полонених в нашім таборі облегчило ся зрештою хоч трохи в останніх місяцях, порівнюючи з иншими таборами, бо українське правительство прислало вагон поживи, а ще недавно перша стрілецько-козацька дивізія у Володимирі прислала й від себе, заходом „Боевої Управи“ вагон поживи для полонених нашого табору.

Ліквідаційний Комітет не звинув ще зовсім фотографії; роблять ся альбоми знімків з цілого часу, як ведеть ся праця в нашім таборі і роблять ся ще й тепер деякі інтересні знімки.

Таборовою музикою, мимо виїзда великого числа її членів до Володимира, доповнила ся новими членами й дала декілька гарних концертів, між иншим два в самім місті Фрайштадті.

Коли біля закінчення праці „Боевої Управи“, котра все-таки від самої весни надавала так сказати „тон“ нашій організаціїній роботі в полоні—в таборі успокоїло ся вже, рішив Ліквідаційний Комітет на останнім засіданню розпочати таку працю, яка серед даних тепер умов і конечно і можлива. Числячи головню на тих, які тепер йдуть на Україну, рішив Ліквідаційний Комітет відкрити курси української мови й правопису, поки-що трічі в тиждень, ввечерю.

Крім того рішено відбувати загально прислушні в і к л а д и на політичні теми, щоб усі полонені, особливо ті, що вертають на Україну, були докладно (на скільки се можливо) поінформовані про те, що діється на Україні. Такі вивчення відбуватимуть ся двічі в тиждень ввечерю; на них інформуватиметь ся слухачів також про світові події.

Одною з найважніших справ, яка тепер займає членів Ліквідаційного Комітету, се зладження звідомлення за цілий час, протягом якого веда ся Союзом визволення України праця в нашім таборі.

Фрайштадт, 28 серпня 1918.

Р.

Бібліографія.

Д. Дорошенко, П. О. Кудіш, його життя й літературно-громадська діяльність. Вид. т-ва „Просвіта“, Київ, 1918, стор. 70, ц. 2 гривні 50 шагів.

Велика річ—добра біографія письменника й взагалі громадського діяча. Як тяжко без неї, знає кождий, хто береть ся до студій над історією, історією літератури або громадського життя взагалі. Та й для школи такі життєписи не лише пожедані, але й просто конечні. На жаль у нас скрізь прогалини, куди ні глянь. Нема досі доброго курсу історії літератури, нема історії мистецтва, громадського життя й культури взагалі, а вже про біографії й говорити не доводить ся: тут поле майже непочате. Поза Шевченком, для життєпису котрого поклав такі добрі основи Кониський, рідкий письменник може похвалити ся якою-такую біографією, спеціально на українській мові. І досі зостаєт ся сливе одиноким джерелом для новішого часу історія літератури Огоновського, де зібрані короткі життєписні дані. А нам так би здали ся порядні біографії всіх видатніших наших діячів! І не лише з потреб чисто-наукових, але в з потреб громадських і педагогічних. Аджеж життєпис видатного чоловіка найкраща школа, найліпший стимул, підойма й заохота для молодих, найкращий приклад і взірєць їм для наслідування. А тут тимчасом—пустиня, на лихо й сором усім нам! Що дамо ми тепер нації молодіжи, аби показали їй, кому, маємо завдячувати, що не згнули марно, а виїшли таки в люде?

Тому не можна не радіти кожній спробі, яка має на меті дати життєпис визначного Українця. На жаль таких спроб було досі дуже не багато. Поза Шевченком найбільше пощастило Кудішеви, для біографії котрого солідні основи положив Шенрок і кореспонденція Кудіша, оголошена в „Київській Старині“. На їх підставі легко було брати ся до популярного начерку життя з діяльності сього небуденного чоловіка, одного з тих мужів, що на них стала земля українська. І от кільканадцять літ тому появил ся у нас перший такий нарис, призначений для широкого читача з народу—„На громадській роботі“ Д. Дорошенка, вид. „Добродійного Товариства“ (Сиб., 1906, стор. 32). Тепер Д. Дорошенко знову надумав пригадати нам свого славетного земляка—Чернівця і дав уже сим разом не коротеньке оповіданнячко для народу, а добре прозоро писану біографію, зовсім нову роботу в порівнянню до першої своєї спроби. Начерк виданий тов. „Просвіта“ у Києві складаєт ся з 9 розділів, в котрих докладно розповіджено про життє й діяльність „гарячого“ Кудіша. Нема тут нічого нового, досі незнамого дослідникам, але зате уміло й совісно перероблена ціла дотеперішня література про Кудіша так, що життє його переходить перед нами крок за кроком від народження аж до смерті. Такого гарного на-

черку може позавидувати Кулішеви не один з наших діячів — так ладно, простими словами, без зайвих славословів, без тіни панегірика, без напушених, надутих фраз потрапив Д. Дорошенко розповісти про життя й заслуги великого Українця. В своїй роботі дав Д. Дорошенко те, що нам треба, те, чого нам досі бракувало. Його начерк — се взірць такого роду роботи й хотіло ся-б сподівати ся, що автор не спинить ся на ній, а дасть нам такі самі гарні життєписи й інших наших видатних людей. У нього є до сього хист і було-б просто грихом закопувати сей хист у землю. Видано нарис як на теперішні часи добре й недорого. На жаль нема портрету Куліша, але се вже мабуть з огляду на невідрадні друкарські відносини.

Бажаємо гарній книжці Д. Дорошенка діждати ся як найскорше нового видання. В ній мусітиме автор узгляднити крім використаної вже літератури також характеристичну для Куліша й важку для зрозуміння його вдачі й напряду недруковану статтю його „Українофілам“, оголошену О. Левицьким у VIII-ім томі „Записок Українського Наукового Товариства“ у Києві.

Вол. Дорошенко.

Видання „Вістника політики, літератури й життя“:

Микола Капельгородський. Мої пісні (збірник поезії). Відень, 1918, 36 стор., ц. 2 кор.

Д. Глібів. Байки, Фрайштадт, 31 стор., ц. 60 сот.

С. Руданський. Веселі вірші, Фрайштадт, 1918, 31 стор., ц. 60 сот.

О. Стороженко. Гумористичні оповідання, Фрайштадт, 1918, 31 стор., ц. 60 сот.

Т. Шевченко. Три поеми (Сон, Кавказ, Суботів). Фрайштадт, 1918, 31 стор., ц. 60 сот.

Надіслані до редакції книжки:

В. Дорошенко. Спис творів Івана Франка, з додатком статей про нього й рецензій на його писання, випуск I (ч. 1—2044), Львів, 1918, стор. 80. Вийшло як IV том матеріалів до української бібліографії Бібліографічної Комісії Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Андрій Чайківський. Олюнька, оповідання з життя ходячої шляхти, друге видання, Львів, 1918, стор. 267. Накладом Укр. Видавн. Спілки.

Вісти.

Зєдинені Держави й Україна. Українське пресове бюро в Льозані довідуєть ся, що Зєдинені Держави мають в найскоршій часі признати державну незалежність України.

До побуту Лизогуба у Берліні. „Діло“ доносить з Києва: З офіціальних джерел одержано в Києві відомости, що дня 20 серпня в Берліні відбула ся нарада голови української Ради міністрів Лизогуба з німецьким державним секретарем закордонних справ фон Гінде. По приватним відомостям нарада була присвячена справам зовнішньої політики. Міністри обміняли ся думками по кримській, бесарабській, донській справам, а також обговорювали справу Холмщини. В нараді згадано також і інші справи, між ними фінансово-економічні.

Чорноморська фльота для України. Як доносить „Діло“ з Києва з 13 серпня, начальник головного морського штабу капітан Свірський, який виїхав до Берліна на переговори з німецьким правительством в справі передачі Україні фльоти, повідомляє, що питання передачі Україні, як військової, так і торговельної чорноморської фльоти, вирішені в кориснім дусі для України.

Ратифікація мира між Туреччиною і Україною. 22 серпня о 4 год. попоудні в палаті турецької амбасади у Відні відбула ся виміна ратифікаційних грамот берестейського договору між турецьким послом Гусейн Гільмі Паша і повновласником Української Держави д-ром Токаржевським-Карашевичем.

Турецький посол у Києві. Дня 10 серпня прибули до Києва як представники Туреччини генеральний консуль Ферід Бей і військовий аташе полковник Еліб Бей.

Умови України з Доном. 7 серпня представники уряду всевеликого війська донського й уряду України підписали умову, по якій Ростов над Доном, Таганрог і вся таганрозька округа лишають ся за всевеликим військом донським.

Торговельний договір Дону з Україною. „Робітнича Газета“ доносить з Новочеркаська: Сими днями до Києва виїздить управляючий відділом промисловости Лебедев, помічник управляючого фінансів Калашніков, управляючий державним банком Гульбин для підпису торговельної умови з Україною.

Фінляндське посольство у Д. Дорошенка. „Робітнича Газета“ доносить з 23 серпня: Фінляндське посольство у складі уповноваженого представника д-ра Гумердса і фінляндських консулів у Києві Рудольфа Вальдена і в Одесі Госта Серлахіуса було з офіціальною візитою у міністра закордонних справ Д. Дорошенка і подали йому вірительні грамоти з підписом фінляндського міністра закордонних справ.

Грузинська місія в Києві. „Діло“ з 17 серпня доносить, що до Києва прибула з Кавказу місія в складі голови приватдоцента В. Тензая, секретаря Асатіяні та члена Вачіашвілі. З місією прибув висланий в Москву з особливим дорученням полк. Кавтарадзе. Місія має навязати економічні й дипломатичні зносини з Україною.

Українська місія до Швайцарії. По донесенням часописей дня 10 серпня мада виїхати до Швайцарії особна дипломатична місія з радником міністерства закордонних справ д-ром Е. Лукасевичем на чолі з грамотою до президента союзної ради Швайцарії в справі навязання дипломатичних зносин між Україною й Швайцарією. Тимчасовим заступником Української Держави в Швайцарії мав би бути гр. Михайло Тишкевич.

Митові уряди на Україні. „Кієвская Мысль“ доносить, що український митовий уряд довершив організацію українських митових урядів. Персонал утворено з урядників колишніх російських митових властей.

Знесенне мита на українські закордонні видання. Міністерство освіти, бажаючи, щоб на Україну мали доступ закордонні українські видання, на які дотепер російськими законами було наложене високе мито, внесло тимчасовий законопроект про увільнення від мита книжок і інших друкованих на українській мові закордоном видань, як підручники, мапи, ноти, гравюри і т. ин. Закон матиме тимчасову силу до 1 червня 1919 р. й відноситиме ся до всіх закордонних видань, з якої-б держави їх не везли.

Поворот православного духовенства до Холмщини. „Діло“ доносить, що 16 серпня на прийомі у міністра закордонних справ Д. Дорошенка був єпископ Євлогій і розмовляв з ним в справі можливости повороту до Холмщини православного духовенства.

Учительська спілка Холмщини. Дня 3 серпня заснувала ся у Бересті учительська спілка Холмщини, Підляша, Полісся й західної Волині з метою дбати про культуру й добробут людности й боронити її від польської навали. До спілки вписало ся зараз понад 100 членів.

Скільки збіжа вивезено з України до осередніх держав? „Діло“ з 23 серпня доносить з Києва: Міністер Гербель бажав ознайомитись на скільки успішно йде виконування Українською Державою хлібного договору з осередніми державами. В сій справі перший департамент передав йому статистику, де зазначено, що до сього часу відправлено зареєстрованих хлібних тягарових вагонів 6.651, себто коло 6,650.000 пудів; крім того невияснених ще тягарових вагонів, відправлених безпосередно владою осередніх держав 8.676, а всього 15.327, що дає коло 15,327.000 пудів збіжа.

Польонізація правобережної України. „Ilustrowany Kurjer Codzienny“ подає, що в подільській губернії було в останнім шкільнім році 453 народніх польських шкід, а

вчилося в них 32 тисяч дітей під кермою 660 польських учителів. На правобережній Україні засновано десять середніх шкіл, а в Києві існує польська університетська колеґія.

А. Кримський в Києві. „Нова Рада“ доносить: До Києва прибув на днях відомий український письменник і вчений, проф. А. Кримський. Його викликано з ініціативи міністерства освіти для участі в комісії, що опрацює статут академії наук та вищої української школи. Проф. Кримського запрошено ще на постійного члена термінологічної комісії державної канцелярії при законодавчому департаменті.

Галицькі Січові Стрільці на Україні. В Києві організується повний полк з сих бувших полонених галицьких Січових Стрільців, які аж до державного перевороту на Україні стояли непохитно при українським республіканським правительстві. Гетьман затвердив командантом полку п. Коновальця. Початкові роботи ведуться в Києві—само організування буде в Яготині біля Києва, бо там знаходяться військові бараки, потрібна зброя і харчі. Коли полк буде вже готовий, буде переведений в Київ. Старшина з своїм командантом пильно заходяться біля справи.

Терор в Московщині. На життє верховного комісара російської совітської республіки Леніна виконано 30 серпня на передмістю Москви збройний захват. Саме коли він, вийшовши з робітничих зборів, хотів всісти до автомобіля, виступила з товпи молода жінчина і двократно стрілила до нього з револьверу. Террористку, з рядів ворожої большевикам російської соціал-революційної партії, арештовано. Вона називається Доря Каплан (?) і була ще в 1907 р. присуджена на 13 літ примусових робіт за атентат на шефа жандармерії Новіцького в Києві, який наміряла виконати з поміччю звичайного ножики. Як пишуть, Ленінові після добути з тіла куль, не грозить небезпека смерті. За те другий атентат на народнього комісара для внутрішніх справ Уріцького в Петербурзі, покінчився безпроволочною смертю останнього.

Польонізаторські затії на Волині. Соціал-демократичний „Narząd“ з 31 серпня в кореспонденції з Волиня подає таке: „В минулім році функціонував в луцькім повіті 45 польських шкіл з 2933 дітьми. Завдяки жертволюбивості повстала в Луцьку польська організація, а тепер „Polska Macierz Wołyńska“ побільшує число шкіл в Луцькім до 70! Наслідком російської революції, яка заострилася на Волині національну справу, польська мова скоро поширюється в сільських хатах (!). Бо в деяких місцевостях було вже так, що в дома уживано української (ruskiej) мови, а польської тільки в костелі. Тепер під язиковим оглядом є значний поступ і є надія, що молоде покоління не піддасться впливам українізації (rutenizacyi)“.

На корінно українські землі, під боком українських властей, в українській державі, наплавивши агітатори з Королівства й Галичини польонізують суто українське населення, яке навіть по словам інформатора „Narząd-у в дома уживає української мови. І він радісно констатує, що „польська мова скоро поширюється в сільських хатах“ і що „є надія, що молоде покоління не піддасться впливам українізації“. Сліпий не бачить, що Поляки, обмотавши своєю організаційно-пропагандистською сіттю Холмщину, беруться вже на Волині—на території української держави творити другу Холмщину, ближшу Києва, Дніпра й Чорного моря. Справджується поговорка, що иноді доброта рівняється глупоті...

Делеґація Холмщан-учителів у міністра освіти. „Нова Рада“ доносить, що 24 серпня о 3 год. попоудні до міністра освіти завітала делеґація від берестейських учительських українських курсів на чолі з комісаром освіти Холмщини. Делеґати прибули з Берестя, уповноважені працюючими на терені окупації учителями висловити міністрові подяку за допомогу в справі упорядження перших українських курсів на Холмщині, а також прохати і на далі не залишити холмсько-підлясько-

польське учительство без моральної та матеріальної піддержки. Після привітання й промови учителів Максимовича й Менчука, міністер, висловивши подяку вчителям за їх патріотичне завзяття щодо оборони рідного краю й держави на західній границі, зазначив, що його попереднє скептичне відношення в справі упорядження нормального шкільництва за теперішніх надзвичайно важких обставин під час окупації розвіялось і він певний, що з учителями, так патріотично настроєними, провадити шкільну працю на зруйнованій війною землі можливо. Учительство прохало міністра поліпшити правне та матеріальне становище учителя на Холмщині, принаймні зрівняти його з становищем учителів у центральній Україні, на що міністер відповів запевненням делеґації в повній піддержці всіх її побажань, а насамперед пообіцяв дати грошову допомогу на ревакуацію учителів до Холмщини.

Поляки забирають б. уніятські церкви в Холмщині. В своїй польонізаторській роботі в Холмщині не знають Поляки ні границь, ні міри. В кільканадцяти місцевостях вони забирають—як доносить „Діло“—бувні уніятські українські церкви й „пересвячують“ їх на польські костьолоди. На сю зміну або „реконціляцію“ дозволяє люблінський генерал-губернатор і військовий полевий єпископ. В отсих місцевостях переведено, або переводить ся „реконціляція“: в Жданім, Кособудах, Мячині, Замостю, Монастирку, Мірчу, Топольчи, Бабичах, Тересполью, Ярчові, Грубешові, Холмі і ин. Після вказівок польських ксьондзів роблять ся при сім нечувані варварства. Урядження сих церков, як іконостаси, образи і ин. викидають і нищать способом, ображаючим глибоко почування українського населення. До помочи в сій роботі вони спровадили собі різних польських монахів, а недавно тому також Езуїтів (о. Шубу, Режовича, Крокошинського, Антоневича, Курдзела й Таза). Коли нашим цивільним уніятським священикам окупаційні влади заборонили доступу на Холмщину (справа єпископа о. д-ра Боцяна!), то Езуїтам дають не тільки позволення, але навіть окружні команди дістали приказ, щоб сим Езуїтам робили відповідні полекші й давали належну поміч. Що більше, навіть військовим полевим уніятським куратам заборонені всякі знисини з цивільним українським населенням, щоб—не дай Боже—який бувший уніят не вернув на Унію; але на латинський обряд може перейти кожної хвили. Чисто як за російських часів!

Ліквідація роботи в таборі полонених у Фрайштадті (Горішня Австрія). Дня 11 липня на засіданню Ліквідаційного Комітету таборових організацій, в присутності членів президії Союзу визволення України А. Жука і В. Дорошенка, рішено припинити таборову часопись „Розвага“, а передлатників передаги „Вістникови політики, літератури й життя“ у Відні. В останнім (134) числі „Розваги“ з 27 липня уміщено ширше звіттення з діяльності Ліквідаційного Комітету. Сей Комітет складається з таких осіб: др. Р. Домбчевський, др. О. Охримович, Ф. Шевченко, М. Ступак, О. Харченко, І. Івченко, І. Птиця. В сім же 134 числі „Розваги“ уміщено звіттення з діяльності „Боевої Управи“, яка займала ся вербованнем козаків до стрілецько-козацької дивізії у Володимирі Волинськім, а яка розпустила себе, виконавши своє завдання. „Боева Управа“ зєднала до дивізії понад 7000 козаків і офіцерів. Дальші вістки з життя Фрайштадтського табору будуть подаватись на сторінках „Вістника“.

До ліквідації роботи Союзу визволення України в таборах полонених в Німеччині. Ліквідатор Союзу на Німеччину Всеволод Козловський умістив у зальцведельській таборівій часописі „Вільне Слово“ дня 17 серпня письмо „До громадян українських таборів у Німеччині“, в яким між иншим пише таке: „Всі ми робили й працювали в тім переконанню, що тільки національна свідомість і політичне вишколення можуть положити тверді й певні підвалини під самостійну національну державу. Виходячи з засад демократизму, ми працювали з масою полонених для маси, притягаючи наших земляків до співробітництва в як найбільшій мірі, будячи в масі національну свідомість і виховуючи її до політичного життя в умовах су-

часної, вільної демократичної держави. Тепер настає час, коли наша робота в її цілості й вчинки кожного з нас, як провідників і свівробітників, мають стати перед суд українського громадянства, і кождий з нас сміє стати перед суд суспільности й історії з спокійною совістю. Союз визволення України проголосив гасло самостійної України й кинув се гасло в маси нашого народу, для яких сей клич став не лише ідеалом далекої будучини, але й програмою даної хвилини, — жаданням, яке може і мусить бути здійснене в світовій війні. Події показали, що провідники Союзу, які виставили сю програму, і земляки в полоні, які сю програму прийняли та над її переведенням працювали, мали рацію й мудро передбачили та оцінювали політичне положення. Нині ми стоїмо перед доконаною подією — самостійна Українська Держава повстала, й ся подія світовою ваги являєть ся нашим оправданнем. Кождий з нас може вернути до дому з гордим чолом, в свідомости сповненого горожанського обовязку, не як підданий царя, а вільний горожанин вільної вітчизни! Прийміть, високоповажні й дорогі земляки, щирю подяку від тої організації, якій ви довірили ся і під проводом якої працювали протягом трьох літ на добро України, не боячись царської тюрми, якою вам грозили, не слухаючись нашентів і клевет, якими вас хотіли задурити й звести з правої дороги! Зосібна хай приймуть подяку від Союзу визволення України ті товариші, які мали в люті часи існування царського порядку мужність стати на чолі просвітньої роботи в українським дусі й були співробітниками Союзу та духовими провідниками маси! Щире спасибі також тим землякам з волі, які в початках роботи зуміли заплити в таборах той духовий огонь, що ширив на маси тепло й світло, а в дальшій тягуді роботи, по притягненню до неї загально полонених, все позіставали умовим осередком і моральними провідниками таборової інтелігенції, — хай не забудуть ся заслуги тих людей, що в почуттю демократизму, так властивого нашому народови, стали полоненим не лише учителями, але й щирими, правдивими товаришами!

В тім самім числі „Вільного Слова“ уміщено відозву Комітету Культурної Помочи полоненим, який покликано для продовження просвітної праці в таборах аж до повного її закінчення. В сій відозві читаємо: „Обставини складають ся так, що з поворотом земляків на Україну доводить ся заждати й через те робота по таборах припинити ся не може, навпаки вимагатиме від нас ще багато сил, щоб довести до кінця се важне національне діло. Що правда — рамки роботи мусять звужити ся. Факт існування Української Держави відбирає нам потребу займатися політикою, яку в цілості полишаємо нашим землякам на рідній землі, але-ж не спускаємо з ока ідеалу повної незалежности українського народу й далі вестимемо культурну просвіту роботу між земляками, а також будемо старати ся улекшувати їх незавидне становище полонених, наскільки тільки у нас буде сил і змоги. Під тими гаслами входить від 1 серпня в життя Комітет Культурної Помочи для Українців у Німеччині — інституція, в яку входять: колишній провідник роботи в Німеччині В. Козловський і покликаний Союзом визволення України представники поодиноких таборів — др. В. Левицький з Зальцведела, професор В. Ленкий з Вецляру, професор др. Сімович з Раштату та др. Р. Смал-Стоцький як референт при Комітеті в Берліні“.

Відновлення неославізму. На протязі трьох останніх місяців відбули ся два голосні „славянські дні“, найперше в Празі, а 19 с. м. в Любляні при діяльній участі Поляків д-ра Гломбінського, гр. Скарбека й поета Тетмаєра. Поляки взагалі намагають ся перебрати на себе в славянським руху сю ролу, яку відіграла колись Росія. Народи південно-славянського конгресу відбули ся в Любляні, в ратуші. Взяли в ній участь відпоручники з Каринтії, Країни, Стирії, Істрії й Далматії. Репрезентанткою південно-славянського державного руху є Національна Рада, зложена з 52 членів. Президентом її є посол Корошец. Вона стоїть на ґрунті правно-державної декларації південних Славян з маю сього року. Люблянська Національна Рада є філією головної Національної Ради з осід-

ком в Загребі. На засідання прибули чеські відпоручники під проводом посла Станека і польські відпоручники з д-ром Гломбінським на чолі. Полякам уладжено на двірці оваційне прийняття. Городському голові Любляни д-рови Ів. Тавчарови відповідав др. Гломбінський. На засіданню польський відпоручник гр. Скарбек говорив про спільне поступованне Поляків, Чехів і південних Славян, про мотучий блок західних і південних Славян і про konieczність сотворення славянського блоку від Трієсту по Іданськ. Таку саму тему окговорював чеський відпоручник др. Кльофач. В суботу відбули наради всі парламентарні посди, які приїхали до Любляни. Після нарад були пп. Станек, Гломбінський і Сунаріч у єпископа Едліча, будучого „примаса“ південної Славянщини.

Купуйте дешеві й загально-доступні видання Союза визволення України:

	к. с.
1. В. Антонович. Хмельниччина в повісті Г. Сенкевича	—80
2. М. Богданович. Білоруське відродження	—80
3. Іп. Бочковський. Фінляндія та фінляндське питання	2'40
4. Вяч. Будзиновський. Як Москва нищила Україну	1'20
5. М. Возняк. Наша рідна мова. З 18 портретами	—40
6. Памяти Івана Франка. Опис життя, діяльності й похорону. Зладив М. Возняк. З 12 малюнками	2'—
7. Вол. Гнатюк. Національне відродження австро-угорських Українців (1772—1880 рр.)	1'60
8. Вол. Гнатюк. Українська народна словесність	2'—
9. Prof. M. Hruschewskij. Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнім розвитку)	1'—
10. М. Грушевський. Якої автономії й федерації хоче Україна	—80
11. В. Дорошенко. У відповідь напасникам	1'—
12. Вол. Дорошенко. Українство в Росії. Найновіші часи. З чис- леними портретами	2'40
13. Памятка книжка Союзу визволення України з 103 іл.	5'—
14. М. Капельгородський. Мої пісні	2'—
15. О. Кириленко. Українці в Америці	1'—
16. G. Cleinow. Das Problem der Ukraine	1'—
17. В. Короленко. Як упала царська влада в Росії	1'20
18. О. Кобець. В Тарасову ніч. З образками	1'—
19. О. Кобець. З великих днів. З образками	1'—
20. М. Кордуба. Північно-західна Україна	4'—
21. М. Кордуба. Територія і населення України	4'—
22. Др. І. Крип'якевич. Українське військо. З малюнками	—80
23. Dr. E. Lewuskyj. Galizien	1'20
24. Др. Е. Левицький. Листи з Німеччини	1'60
25. Др. М. Лозинський. Галичина в життю України	1'20
26. М. Лозинський. Іван Франко. З портретом Ів. Франка	2'—
27. Др. М. Лозинський. Михайло Павлик	—80
28. Др. Осип Назарук. Слідами Українських Січових Стрільців. З малюнками	7'—
29. Др. Іван Пулюй. Ukraina und ihre internationale politische Bedeutung	1'60
30. St. Rudnyckij. Ukraina. Land und Volk. Бр. 20'— в полоні 24'—	
31. О. Скоропис-Іолиуховський. Значінне самостійної України	—40
32. Проф. С. Томашівський. Церковний бік української справи	—60
33. М. Trotzkij. Die ukrainische national-politische Bewegung	1'—
34. М. Троцький. Литовці	—80
35. М. Троцький. Як прийшло в Росії до революції	1'20
36. V. Choma-Dovski. Ukrajina i Ukrajinci (по хорватськи)	2'—
37. Др. А. Цегельський. Русь-Україна і Московщина-Росія	1'60
38. Др. Андрій Чайковський. Петро Конашевич Сагайдачний	—30
39. Чужинці про українську справу	—80
40. Т. Шевченко. Кобзарь. 2-ий випуск	2'—
41. Проф. І. Шишманов. Роль України в болгарським відродженню	—40

Набувати можна отсі всі книжки в Адміністрації видань Союзу визволення України. Wien, VIII., Josefstädterstr. 79, II. St., T. 6.

В адміністрації „Вістника“ можна набути :

12 малюнків Сергія Васильківського „ 2'00

Зміст: Ще про інтерв'ю міністра-президента Лизоуба. — Міністер Кістяківський про внутрішню політику. — Як привертаєть ся порядок на Україні. — Польський похід на звинення Холмщини. — Іп. Бочковський. Соціалізм і національне питання. — М. Грушевський. Як творилась Українська Держава. — З таборового життя у Фрайштадті. — Бібліографія. — Вісти.